

Глава 5

Затримання та інтернування

A. Nelson/ICRC

Місце утримання під вартою на військово-морській базі США в Гуантанамо (Куба), 2014 р. Делегат МКЧХ обмінюється рукоштовканням з з ув'язненим після вручення йому послання Червоного Хреста.

СКОРОЧЕННЯ

Гаазька декларація 1899 року про кулі, що розгортаються	Декларація (IV, 3) про незастосування куль, що легко розгортаються і сплющуються, Гаага, 29 липня 1899 року
Гаазька декларація 1899 року про задушливі гази	Декларація (IV, 2) щодо задушливих газів, Гаага, 29 липня 1899 року
Гаазька конвенція V (ГК V)	Конвенція V про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни, Гаага, 18 жовтня 1907 року
Гаазька конвенція XIII (ГК XIII)	Конвенція XIII про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни, Гаага, 18 жовтня 1907 року
Гаазька конвенція про культурні цінності	Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 року
Гаазьке положення	Конвенція IV про закони і звичаї ведення війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, Гаага, 18 жовтня 1907 року
Додатковий протокол I (ДП I)	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 року
Додатковий протокол II (ДП II)	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів (Протокол II), 8 червня 1977 року
Додатковий протокол III (ДП III)	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), 8 грудня 2005 року
Додаткові протоколи 1977 року	Додаткові протоколи I і II
Дослідження звичаєвого МГП	Дослідження звичаєвого міжнародного звичаєвого гуманітарного права, здійснене Міжнародним Комітетом Червоного Хреста
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини

Женевський протокол про газ	Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів та бактеріологічних засобів, 17 червня 1925 року
Женевські конвенції 1949 року (ЖК I, II, III і IV)	Конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12 серпня 1949 року (Перша Женевська конвенція) Конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, 12 серпня 1949 року (Друга Женевська конвенція) Конвенція (III) про поводження з військовополоненими, 12 серпня 1949 року (Третя Женевська конвенція) Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 року (Четверта Женевська конвенція)
ЗМГП	Звичаєве міжнародне гуманітарне право
Конвенція про касетні боеприпаси	Конвенція про касетні боеприпаси, 30 травня 2008 року
Конвенція про вплив на природне середовище ЕНМОД	Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, 10 грудня 1976 року
Конвенція про заборону біологічної зброї	Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення, 10 квітня 1972 року
Конвенція про заборону протипіхотних мін	Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхне знищення, 18 вересня 1997 року
Конвенція про заборону хімічної зброї	Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, 13 січня 1993 року
Конвенція про конкретні види звичайної зброї	Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 року
Конвенція проти катувань	Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, 10 грудня 1984 року

МАКПЛ	Міжамериканська комісія з прав людини
МГП	Міжнародне гуманітарне право
МЖЧХ	Міжнародний журнал Червоного Хреста
Міжнародна Федерація	Міжнародна Федерація Товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця
МКТЮ	Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії
МКЧХ	Міжнародний комітет Червоного Хреста
МС ООН	Міжнародний Суд ООН
МТР	Міжнародний трибунал щодо Руанди
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
Національні товариства	Національні товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця
ООН	Організація Об'єднаних Націй
Протокол I до Конвенції про конкретні види звичайної зброї	Протокол I до Конвенції про конкретні види звичайної зброї від 10 жовтня 1980 року про осколки, які неможливо виявити (Протокол I), 10 жовтня 1980 року
Протокол II до Конвенції про конкретні види звичайної зброї	Протокол II до Конвенції про конкретні види звичайної зброї від 10 жовтня 1980 року про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II), 10 жовтня 1980 року
Протокол II з поправками до Конвенції про конкретні види звичайної зброї	Протокол II до Конвенції про конкретні види звичайної зброї від 10 жовтня 1980 року (Протокол II із поправками), зміни були внесені 3 травня 1996 року
Протокол III до Конвенції про конкретні види звичайної зброї	Протокол III до Конвенції про конкретні види звичайної зброї від 10 жовтня 1980 року про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї (Протокол III), 10 жовтня 1980 року
Римський статут	Римський статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 року
Рух	Міжнародний рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця
Санкт-Петербурзька декларація	Декларація про скасування застосування вибухових та запалювальних куль, 29 листопада / 11 грудня 1868 року
Спільна стаття 1	Стаття 1, що є спільною для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року
Спільна стаття 2	Стаття 2, що є спільною для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року

Спільна стаття 3	Стаття 3, що є спільною для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року
Статут МС ООН	Статут Міжнародного Суду ООН, доданий до Статуту Організації Об'єднаних Націй, 26 червня 1945 року
Статут ООН	Статут Організації Об'єднаних Націй, Сан-Франциско, 26 червня 1945 року

Структура

- I. Значення «статусу» в контексті затримання
- II. Інтернування військовополонених
- III. Інтернування та затримання цивільних осіб
- IV. Окремі питання, що виникають у контексті міжнародних збройних конфліктів

Резюме

- З усіма особами, позбавленими волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, потрібно поводитися гуманно, їм повинні бути надані належні умови тримання під вартою, медична допомога, якої вони потребують, а також судові чи процесуальні гарантії, що відповідають їхньому статусу.
- Військовополонені можуть бути інтерновані без будь-якої особливої судової чи адміністративної процедури, але вони повинні бути звільнені та репатрійовані одразу ж після закінчення активних бойових дій.
- Інші особи, інтерновані з причин, пов'язаних із безпекою, мають право на періодичний перегляд їхніх справ і повинні бути звільнені, щойно зникають причини, що виправдовують їх інтернування.
- До осіб, які утримуються недержавними збройними групами, навіть якщо ці групи не можуть здійснювати територіальний контроль, завжди потрібно ставитися гуманно й забезпечувати задоволення їхніх основних потреб, принаймні тією ж мірою, якою задовольняють свої потреби учасники групи.

Дізнатися більше ⁴⁵⁹

- *In Detention: The Human Way*, film, ICRC, 2010. Доступ за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=yIZzp7Mxz10>. Російською мовою: Содержание под стражей // МЖКК. 2005. Т. 87, № 857, март.
- ICRC e-learning module, Protected persons and objects, Chapter V: Prisoners of war and other detainees. Доступ за посиланням: <http://www.icrcproject.org/elearning/en/ihl/M6/index.html>
- Alain Aeschlimann, “Protection of detainees: ICRC action behind bars,” IRRС, Vol. 87, No. 857, March 2005, pp. 83–122. Російською мовою: Эшлиман, Ален. Защита лиц, содержащихся под стражей: деятельность МККК в местах заключения // МЖКК. 2005. Т. 87, № 857, март. С. 107–159.
- “Detention: Addressing the human cost,” IRRС, Vol. 98, No. 903, December 2016.

Ситуації збройного конфлікту, окрім поранень, хвороб і смерті, завжди призводять до утримання під вартою або інтернування тисяч або навіть мільйонів солдатів і цивільних осіб сторін конфлікту. Розлучені зі своїми сім'ями, перебуваючи під контролем супротивника, люди, позбавлені волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, часто живуть у вкрай важких умовах, страждають від невизначеності, тривоги, напруги і, в найгірших випадках, правопорушень. Найбільш жорстокі звірства в історії війни були скоєні проти осіб, які утримувалися в концентраційних таборах під час Другої світової війни, таборах гвалтування в Боснії та Герцеговині та безлічі інших місць, де ув'язнених катували, протиправно знущалися над ними та безкарно вбивали. Тому не дивно, що більша частина норм МГП присвячена захисту життя та гідності військовополонених, цивільних інтернованих та інших осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом.

I. ЗНАЧЕННЯ «СТАТУСУ» В КОНТЕКСТІ ЗАТРИМАННЯ

У контексті затримання особистий статус за МГП допомагає розрізнати категорії осіб, які підпадають під дію різних режимів із погляду правової бази та умов їх затримання, поводження з ними, їхніх судових чи процесуальних прав, умов їхнього звільнення і права МКЧХ на здійснення візитів. У ситуаціях міжнародного збройного конфлікту дві категорії осіб, позбавлених волі, мають чіткий статус – це військовопо-

459 Усі документи МКЧХ доступні за посиланням: www.icrc.org

лонені та особи, які знаходяться під захистом Женевської конвенції IV. Інші особи, затримані під час збройного конфлікту, міжнародного або неміжнародного, не користуються жодним особливим статусом; однак вони користуються основними гарантіями, що забезпечують як гуманне поводження, так і судові та процесуальні гарантії.

→ Інформацію про актуальність статусу під час ведення бойових дій див. у Главі 3.I.1.в.

1. Комбатанти

(а) Статус та привілей комбатанта

Як ми вже побачили у Главі 3, МГП, що регулює міжнародні збройні конфлікти, надає статус комбатанта лише двом категоріям осіб: (а) представникам збройних сил сторони міжнародного конфлікту, за винятком медичного та духовного персоналу,⁴⁶⁰ та (б) учасникам масових виступів.⁴⁶¹ Особам, які беруть участь у бойових діях, що виходять за межі цих двох категорій, наприклад, найманцям⁴⁶² або цивільним особам, які беруть безпосередню участь у бойових діях,⁴⁶³ не надається право на статус комбатанта.

→ Визначення поняття «комбатант», «збройні сили» та «*levée en masse*» див. у Главі 3.I.1.

Для цілей затримання найважливішим наслідком статусу комбатанта є привілей комбатанта, що надає їм «право брати безпосередню участь у бойових діях» від імені сторони міжнародного збройного конфлікту.⁴⁶⁴ Це означає, що комбатанти, як законні представники сторін, що воюють, користуються імунітетом від судового переслідування за законні військові дії, тобто за бойові дії, що здійснюються відповідно до МГП. Водночас, комбатанти також зобов'язані дотримуватися МГП.⁴⁶⁵ Вони не користуються імунітетом від судового переслідування за порушення МГП, що підлягають покаранню за міжнародним кримінальним правом або відповідно до національного законодавства держави, котра їх захопила.⁴⁶⁶

460 ДП I, Ст. 43(2).

461 Гаазьке положення, Ст. 2.

462 ДП I, Ст. 47(1).

463 ДП I, Ст. 51(3).

464 ДП I, Ст. 43(2).

465 ДП I, Ст. 44(2).

466 Інформацію про обов'язок держави, що здійснює затримання, здійснювати репресивні заходи, див. у Главі 7.II.2.е.

Привілею комбатанта немає у МГП, що регулює неміжнародні збройні конфлікти.

- Інформацію про відсутність статусу комбатанта в неміжнародних збройних конфліктах див. у Главі 3.І.1.в. і Розділі І.1.б. нижче.
- Інформацію про окремі питання, що виникають у зв'язку із затриманням у ситуаціях неміжнародного збройного конфлікту, див. у Розділі IV нижче.

(б) «Непривілейовані» або «незаконні» комбатанти

Як вже зазначалося в Розділі 3, цивільні особи, які беруть безпосередню участь у бойових діях, та ті, хто підтримують військові дії супротивника й не користуються привілеєм комбатанта, іноді характеризуються як «непривілейовані» або «незаконні» комбатанти і, як відомо, не належать до категорій осіб, які знаходяться під захистом Женевських конвенцій 1949 року. Зокрема, після терористичних нападів 11 вересня 2001 року Сполучені Штати тримали під вартою сотні людей як «незаконних комбатантів» на військово-морській базі затоки Гуантанамо на Кубі та у інших місцях, спочатку без надання їм статусу або захисту відповідно до Женевських конвенцій 1949 року.

Коли ми говоримо про затримання й інтернування, варто наголосити ще раз, що поняття «непривілейований комбатант» або «незаконний комбатант» не є технічними термінами МГП і не створюють будь-якого конкретного статусу, відмінного від статусів, які вже передбачаються МГП. З правового погляду, класифікація осіб, затриманих стороною, що воює, як «непривілейованих» або «незаконних» комбатантів, не може позбавити їх гуманітарного захисту, передбаченого МГП. Словосполучення «непривілейований комбатант» за належного тлумачення означає лише те, що ця особа не має «права» брати безпосередню участь у бойових діях, що є похідним від привілею комбатанта, а це означає, що він або вона можуть бути притягнуті до відповідальності за будь-яку дію або бездіяльність, що підпадає під дію національного законодавства, навіть якщо така поведінка не порушує МГП. Однак, це не вимагає та не виправдовує надання статусу та встановлення режиму затримання, котрі відрізняються від тих, що передбачені в МГП.

Ще більш проблемним, ніж поняття «непривілейованого» комбатанта, є поняття «незаконного» комбатанта, що передбачає не тільки відсутність привілею комбатанта, а й протиправність його дій; тому це по-

няття слід використовувати з ще більшою обережністю. Незважаючи на те, що МГП обмежує право брати безпосередню участь у бойових діях для привілейованих комбатантів, воно не забороняє будь-кому брати до рук зброю в ситуації збройного конфлікту та стати «непривілейованим комбатантом». МГП просто вимагає, щоб усі, хто це робить, дотримувались його норм щодо ведення бойових дій. Держави, звичайно, можуть забороняти особам, які не мають привілеїв комбатанта, брати безпосередню участь у бойових діях і у такий спосіб переходити від статусу «непривілейованого» комбатанта (з погляду МГП) до статусу «незаконного» комбатанта (з погляду національного права). Однак, незалежно від підходу, прийнятого в національному законодавстві, концепція «незаконного комбатанта» не може вважатись такою, що впливає з МГП, і не створює та не припиняє якогось статусу в межах цієї нормативно-правової системи.

Як і в контексті військових дій, використання термінів «непривілейований комбатант» та «незаконний комбатант» у контексті затримання, пов'язаного з конфліктом, спричинило серйозні непорозуміння та правопорушення. Тому в цій книзі термін «комбатант» буде використовуватись лише у своєму формально-юридичному значенні, а саме, для позначення осіб, які мають право на привілей комбатанта в умовах міжнародного збройного конфлікту.

→ Інформацію про актуальність понять «непривілейованого» і «незаконного» комбатанта при веденні бойових дій див. у Главі 3.І.І.г.

2. Військовополонені

Комбатанти, які потрапили під контроль супротивної сторони конфлікту, є військовополоненими незалежно від того, чи вони є учасниками регулярних або нерегулярних збройних сил, або учасниками спонтанного масового виступу.⁴⁶⁷ Що стосується нерегулярних збройних сил, то Женевська конвенція III прив'язує їхнє право на статус військовополонених до колективного виконання тих самих чотирьох умов, котрих вимагає Гаазьке положення для отримання статусу комбатанта, а саме: (1) знаходитись під командуванням особи, яка є відповідальною за своїх підлеглих; (2) мати визначений і помітний здалеку відмітний знак; (3) відкрито носити зброю; і (4) здійснювати свою діяльність відповідно до законів і звичаїв ведення війни.⁴⁶⁸ Згідно з Додатковим протоколом I вимоги про видиму відмінність від цивільного

467 Гаазьке положення, Статті 1 та 2; ЖК III, Ст. 4(A)(1), (2), (3) та (6); ДП I, Ст. 44(1).

468 ЖК III, Ст. 4(A)(2).

населення та повагу до МГП більше не розглядаються як колективні умови для отримання колективного права на статус військовополонених нерегулярних збройних сил чи груп. Комбатантам, скоріше, належить індивідуальний обов'язок чітко відрізнити себе від цивільного населення під час військових операцій; його невиконання може спричинити втрату їхнього права на статус військовополоненого.⁴⁶⁹ Крім того, право на статус військовополоненого, але не на привілей комбатанта, мають цивільні особи, уповноважені супроводжувати збройні сили, такі як цивільні члени екіпажів військових літальних апаратів, воєнні кореспонденти, приватні підрядники та члени екіпажів суден торгового флоту або цивільних літальних апаратів воюючих сторін.⁴⁷⁰ Представники медичного та духовного персоналу, які потрапляють до рук супротивника, не вважаються військовополоненими незалежно від того, чи є вони цивільними особами, чи входять до складу збройних сил.⁴⁷¹ Їх можуть затримати лише для надання медичних та духовних потреб військовополоненим, і вони не можуть вважатися інтернованими або затриманими *stricto sensu*.⁴⁷² Тим не менш, затриманий персонал має право, принаймні, на таке саме ставлення та захист, що й військовополонені.⁴⁷³

Дві інші конкретні категорії осіб повинні користуватися таким самим ставленням, як і військовополонені: особи, демобілізовані зі складу збройних сил на окупованій території, і військовослужбовці, інтерновані в нейтральній країні. До першої категорії належать військові, які проживають на окупованій території, яких інтернує держава-окупант з міркувань безпеки, оскільки вони раніше служили в збройних силах противника і зберігають вірність супротивнику в збройному конфлікті. Хоча такі колишні військові повинні розглядатися як цивільні особи, після інтернування до них ставляться як до військовополонених.⁴⁷⁴ До другої категорії належать військові, інтерновані на території нейтральних держав. Нейтральні держави, які приймають на своїй території осіб зі складу збройних сил сторін, що воюють, включно з пораненими і хворими, зобов'язані інтернувати такий особистий склад та надати йому, щонайменше, гарантії та захист, які мають військовополонені.⁴⁷⁵

469 ДП I, Статті 44(3) та 46; ЗМГП, Норма 106.

470 ЖК III, Ст. 4(4) та (5).

471 ЖК I, Ст. 28(2).

472 ЖК I, Статті 28(1) та (3), та 30; ЖК II, Ст. 37(2) та (3).

473 ЖК I, Ст. 28(2); ЖК III, Ст. 33(1).

474 ЖК III, Ст. 4(Б)(1).

475 ЖК III, Ст. 4(Б)(2); Гаазька конвенція V, Ст. 11.

Найважливішим результатом наявності статусу військовополоненого є те, що, взагалі, військовополонені можуть бути інтерновані державою, під контролем якої вони перебувають, до закінчення активних бойових дій без будь-якої особливої судової або адміністративної процедури.⁴⁷⁶ Інтернування військовополонених не є покаранням, але має превентивний характер. Воно, фактично, спрямоване на недопущення комбатантів супротивника на поле бою через надання їм гуманних умов утримання та захисту від небезпек, пов'язаних з бойовими діями, що тривають. Інтернування військовополонених детально регулюється режимом, що передбачає права і норми захисту, наведені здебільшого в Женевській конвенції III.

3. Особи, які знаходяться під захистом Женевської конвенції IV

Як правило, становище осіб, які не мають права на статус військовополонених, регулюється Женевською конвенцією IV про захист цивільного населення під час війни. Попри свою назву, Женевська конвенція IV надає захист незалежно від статусу цивільної особи. Конвенція захищає не лише (і не всіх) цивільних осіб, а фактично тих осіб, які не мають права на статус військовополоненого «які в якийсь момент та за якихось обставин опиняються у випадку конфлікту чи окупації під владою сторони конфлікту або держави-окупанта, громадянами яких вони не є».⁴⁷⁷ Отже, не обмежуючись цивільним населенням, захисна сфера дії Четвертої Женевської конвенції поширюється і на цивільних осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях, найманців і навіть учасників збройних сил, котрі втратили право на статус військовополонених у результаті шпигунства або через те, що вони не мали відмітних ознак, котрі чітко відрізняли б їх від цивільного населення, як того вимагає МГП. Єдиними особами, які не мають права на статус військовополонених, яких держава, що є стороною конфлікту, не зобов'язана захищати відповідно до Женевської конвенції IV, є її власні громадяни, громадяни нейтральних держав, які знаходяться на її території, та громадяни союзних держав – за умови, що вона підтримує нормальні дипломатичні відносини з державою їхнього громадянства.⁴⁷⁸

476 ЖК III, Ст. 118(1); ЗМГП, Норма 128 А.

477 ЖК IV, Ст. 4(1) та (4).

478 ЖК IV, Ст. 4(2). Проте, див. тлумачення «громадянства» ICTY, *The Prosecutor v. Dusko Tadić*, op. cit. (note 70), paras 163–169.

Таке виключення громадян своєї держави зі сфери захисту відповідно до Женевської конвенції IV може виявитися особливо проблематичним у війнах за національне визволення, котрі регулюються нормами, що застосовуються до міжнародних збройних конфліктів, але в яких формально супротивники можуть мати однакове громадянство.⁴⁷⁹ Наразті, громадяни держав, котрі не є учасниками Женевської конвенції IV, також позбавлені її захисту. Однак, з огляду на майже універсальну ратифікацію Женевських конвенцій 1949 року та звичайний характер їх положень, це виключення може не братися до уваги як неактуальне.

4. Інші особи, позбавлені волі

Як вже зазначалось, переважна більшість осіб, які потрапили під владу супротивної сторони міжнародного збройного конфлікту, є або військовополоненими, або особами під захистом відповідно Женевської конвенції IV. Однак, навіть у тих виняткових випадках, які не підпадають під критерій громадянства Женевської конвенції IV, такі особи не позбавляються захисту МГП. Згідно з Додатковим протоколом I всі особи, яких стосується ситуація міжнародного збройного конфлікту, що знаходяться під контролем воюючої сторони і які не користуються більш сприятливим ставленням згідно з МГП, повинні за будь-яких обставин користуватися гуманним ставленням і цілою низкою основних гарантій, включно з судовими гарантіями, які стали частиною звичаєвого міжнародного права.⁴⁸⁰ Більше того, все більшого визнання здобуває те, що всі особи, позбавлені волі державою, що воює, підпадають під юрисдикцію цієї держави і, тому користуються захистом міжнародного права прав людини. Як наслідок – в умовах сучасних міжнародних збройних конфліктів зовсім не можна стверджувати, що певні категорії затриманих осіб знаходяться за межами дії права, незалежно від того, називають їх «терористами» чи «незаконними комбатантами».

Дізнатися більше (Значення «статусу» в контексті затримання)⁴⁸¹

- Marco Sassòli, Antoine Bouvier and Anne Quintin, *How Does Law Protect in War?*, ICRC, Geneva, 2011, [Part 1] Combatants and [Part 2] Prisoners of war, pp. 178–185. Матеріал також доступний російською мовою: Сассоли Марко и Бувье, Антуан. *Правовая защита во время войны*. Москва, МККК, 2008. Т. I, ч. I, гл. 6: [часть 1] Комбатанты и [часть 2] военнопленные, с. 168–173.

479 ДП I, Ст. 1(4).

480 Див., зокрема, ДП I, Ст. 75, та ЗМГП, Норми 87–105.

481 Усі документи МКЧХ доступні за посиланням: www.icrc.org

- Emily Crawford, *The Treatment of Combatants and Insurgents under the Law of Armed Conflict*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 238 pp.
- Charles H.B. Garraway, “Combatants: Substance or semantics?,” in Michael Schmitt and Jelena Pejic (eds), *International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines, Essays in Honour of Yoram Dinstein*, Martinus Nijhoff, Leiden/Boston, 2007, pp. 317–335.
- Knut Dörmann, “The legal situation of “unlawful/unprivileged combatants,” *IRRC*, Vol. 85, No. 849, March 2003, pp. 45–74. Також російською мовою: Дёрман, Кнут. Правовой статус «незаконных и (или) не пользующихся защитой комбатантов» // МЖКК. 2003. Сборник статей из номеров 849–852. С. 51–87.
- Frederik Naert, “Detention in peace operations: The legal framework and main categories of detainees,” *Revue de droit militaire et de droit de la guerre*, Vol. 1–2, No. 45, 2006, pp. 51–78.
- Gregory P. Noone *et al.*, “Prisoners of war in the 21st century: Issues in modern warfare,” *Naval Law Review*, Vol. 50, 2004, pp. 1–69.
- Marco Sassòli, “The status of persons held in Guantánamo under international humanitarian law,” *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 2/1, March 2004, pp. 96–106.
- “Security Detention,” ICRC webpage. Доступ за посиланням: <https://www.icrc.org/en/war-and-law/contemporary-challenges-for-ihl/security-detention>

Як закон захищає під час війни?

- Справа № 126, Ізраїль, *Військовий прокурор проти Касема та інших* (російською мовою Справа № 109).
- Справа № 261, Сполучені Штати, Статус та поведження із затриманими, які утримуються на військово-морській базі в Гуантанамі.
- Справа № 286, Конфлікт у Західній Сахарі (російською мовою Справа № 234).

II. ІНТЕРНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

1. Визначення статусу та припущення щодо статусу

Як вже зазначалося, особи, які потрапили під владу супротивної сторони збройного конфлікту, мають право на статус військовополонених, якщо вони кваліфікуються як:

- (а) комбатанти (учасники збройних сил або учасники *levée en masse* (народного ополчення));⁴⁸²
- (б) цивільні особи, офіційно уповноважені супроводжувати збройні сили;⁴⁸³
- (в) демобілізовані військовослужбовці на окупованій території;⁴⁸⁴
- (г) військовослужбовці, інтерновані на території нейтральної держави.⁴⁸⁵

У реаліях сучасних збройних конфліктів існування все більшого числа різноманітних нерегулярних збройних формувань сильно ускладнює надійне визначення статусу та належності захоплених осіб.⁴⁸⁶ Тому, МГП передбачає, що особи, які брали участь у бойових діях і потрапили під контроль супротивної сторони, повинні вважатися військовополоненими, якщо вони або заявляють про претендування на статус військовополоненого, або, якщо видається, що вони мають право на цей статус, або якщо сторона, до якої вони належать, заявляє про такий статус від їхнього імені.⁴⁸⁷ Якщо виникнуть сумніви щодо того, чи мають такі особи право на статус військовополонених, їм необхідно надати його до моменту, поки їхній статус не буде визначений компетентним судовим органом.⁴⁸⁸ Більше того, особи, котрі піддаються судовому переслідуванню стороною супротивника за правопорушення у зв'язку з військовими діями, можуть заявляти про своє право на статус військовополоненого, який повинен бути встановлений судовим органом і, якщо можливо, до судового розгляду справи про правопорушення.⁴⁸⁹

482 ЖК III, Ст. 4(A)(1), (2), (3) та (6); ДП I, Ст. 44(1).

483 ЖК III, Ст. 4(A)(4) та (5).

484 ЖК III, Ст. 4(B)(1).

485 ЖК III, Ст. 4(B)(2); Гаазька конвенція V, Ст. 11.

486 ЖК III, Ст. 4(A)(3).

487 ДП I, Ст. 45(1).

488 ЖК III, Ст. 5(2); ДП I, Ст. 45(1).

489 ДП I, Ст. 45(2).

Договірне МГП не уточнює, які органи можна розглядати як «компетентні судові органи» для визначення індивідуального права на статус військовополоненого. Отже, на відміну від судових органів, необхідних для розгляду кримінальних справ, створення військових комісій органами виконавчої влади є прийнятним для досягнення цієї цілі. Однак, будь-який такий компетентний судовий орган повинен щонайменше відповідати вимогам неупередженості та незалежності й надавати основні процедурні гарантії, що є невід'ємними характеристиками належного судового процесу та законності. Нарешті, щоб захистити військовополонених від тиску й забезпечити їхній захист протягом всього їхнього перебування у полоні, вони за жодних обставин не можуть відмовитися від будь-якого або всіх прав, наданих їм згідно з МГП.⁴⁹⁰

2. Початок і кінець перебування у полоні

(а) Початок перебування у полоні

Військовополонені завдяки своєму статусу користуються захистом з моменту, коли вони потрапляють у полон супротивника, і до остаточного звільнення та репатріації.⁴⁹¹ Вважають, що вони «потрапили під владу супротивника», коли були захоплені під час бойових дій або взяті під варту після того, як здались у полон, або після масової капітуляції. Для цього недостатньо бути особою, яка «вибула зі строю» (*hors de combat*).⁴⁹²

Під час захоплення особисті документи та предмети особистого користування залишаються у володінні військовополонених, так само, як і спорядження, видане для охорони їхньої особистої безпеки, наприклад, каски та протигази.⁴⁹³ З міркувань підтримання порядку гроші та інші цінні предмети можуть вилучатися в ув'язнених після проведення формальної процедури.⁴⁹⁴

490 ЖК III, Ст. 7.

491 ЖК III, Ст. 5.

492 J.S. Pictet (ed.), *Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War*, Vol. III of *The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary*, ICRC, Geneva, 1960, p. 76. Оновлений коментар доступний за посиланням: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/full/GCIII-commentary>. Різницю між термінами «перебування під владою» протилежної сторони в значенні особи, яка вибула зі строю (*hors de combat*), (ДП I, Ст. 41(1)) і «потрапити під владу» супротивної сторони з метою визначення статусу військовополоненого (ДП I, Ст. 41(3); ЖК III, Ст. 5(1)) див. у роботі Y. Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann (eds), *Commentary on the Additional Protocols*, op. cit. (note 6), paras 1611–1612.

493 ЖК III, Ст. 18(1), (2) та (3); ЗМГП, Норма 122.

494 ЖК III, Ст. 18(4), (5) та (6).

Військовополонені не зобов'язані надавати будь-яку інформацію, крім власного прізвища, імені, звання, дати народження та армійського, полкового, особистого чи серійного номера або рівноцінної інформації, що також повинна бути вказана на посвідченні особи, котре видається державою їхнього походження, що одночасно є стороною військового конфлікту.⁴⁹⁵ Інформацію про осіб полонених військовослужбовців необхідно негайно повідомити органам держави їхнього походження та їхнім сім'ям через Національне інформаційне бюро та Центральну агенцію з розшуку МКЧХ.⁴⁹⁶ Ті самі канали зв'язку використовуються під час всього періоду полону для повідомлення про переміщення, звільнення, репатріацію, втечу, госпіталізацію та смерть, а також із метою надання вчасної відповіді на будь-які запити щодо долі окремих військовополонених.⁴⁹⁷

Після захоплення в полон військовополонені повинні бути переміщені до таборів, розташованих на безпечній відстані від зони бойових дій.⁴⁹⁸ Вони повинні бути забезпечені їжею, водою; їм потрібно надавати необхідний одяг та медичну допомогу; також слід вживати відповідних запобіжних заходів для гарантування їхньої безпеки під час евакуації.⁴⁹⁹ Обов'язок евакуації полонених має два винятки. По-перше, поранені або хворі військовополонені можуть бути тимчасово відсторонені від евакуації, якщо евакуація може призвести до більших ризиків для їхнього здоров'я, ніж перебування у небезпечній зоні.⁵⁰⁰ По-друге, якщо військовополонені захоплені під час незвичайних умов ведення бойових дій, коли їхня евакуація неможлива, наприклад, під час проведення спецоперацій у тилу ворога, вони можуть бути роззброєні, проте їх необхідно звільнити, а також вжити всіх можливих запобіжних заходів для їхньої безпеки.⁵⁰¹ Аналогічні вимоги до утримання військовополонених застосовуються під час переміщення військовополонених після їх прибуття в табір.⁵⁰²

495 ЖК III, Ст. 17(1) та (3). Див. також ЗМПГ, Норма 123.

496 ЖК III, Статті 70, 122 та 123. Для отримання додаткової інформації про Національне інформаційне бюро та Центральну агенцію з розшуку див. Текстовий блок 6, Глава 4, VI.3.г.

497 ЖК III, Ст. 122(5)-(7).

498 ЖК III, Статті 19(1) та (3), а також 20(1) і (2).

499 ЖК III, Статті 19(3) та 20(2).

500 ЖК III, Ст. 19(2).

501 ДП I, Ст. 41(3).

502 ЖК III, Статті 46–48.

(б) Дострокове звільнення з полону (до завершення активних бойових дій)

Після евакуації військовополонених зазвичай інтернують до закінчення активних бойових дій.⁵⁰³ Існує три обставини, за яких звільнення з полону може відбутись раніше:

- репатріація або госпіталізація на території нейтральної держави поранених або хворих військовополонених із медичних чи гуманітарних міркувань;⁵⁰⁴
- втеча (військовополонені, які повторно були взяті під варту після невдалої спроби втечі, підлягають лише дисциплінарному покаранню,⁵⁰⁵ водночас, жодного покарання не може бути накладено у разі повторного взяття до полону після успішної втечі;⁵⁰⁶ втеча військовополоненого вважається успішною, якщо він: (1) приєднався до власних або союзних збройних сил; (2) покинув територію, що контролюється державою, котра здійснює затримання, або її союзниками; (3) досяг дружнього або союзного судна в територіальних водах, що не перебуває під контролем держави, котра здійснює затримання);⁵⁰⁷
- смерть, що супроводжується формальною процедурою розслідування, зокрема, якщо є підозра вбивства, або якщо причини смерті невідомі.⁵⁰⁸

(в) Звільнення на загальних умовах, репатріація та переміщення

У разі припинення активних бойових дій всі військовополонені повинні бути звільнені та без затримок репатрійовані, навіть якщо сторони не уклали мирний договір або угоду про перемир'я.⁵⁰⁹ Отже, вирішальним критерієм для введення в дію зобов'язання щодо звільнення та репатріації є не політичне врегулювання конфлікту, а фактичне закінчення бойових дій, яке надає підстави вважати, що вони не будуть поновлюватися в найближчому майбутньому. Незалежно від цього, умови звільнення повинні бути об'єктивно визначені для кожної ситуації окремо. Наприклад, залежно від обставин, свідченням того, що активні бойові дії припинилися, може бути: виве-

503 ЖК III, Ст. 118(1).

504 ЖК III, Ст. 109. Детальний перелік випадків, в умовах яких надається право на таку репатріацію чи розміщення, див. ЖК III, Ст. 110.

505 ЖК III, Ст. 92(1) та (3).

506 ЖК III, Ст. 91(2).

507 ЖК III, Ст. 91(1).

508 ЖК III, Статті 120 та 121(1), (2) та (3); ЗМПГ, Норма 116.

509 ЖК III, Ст. 118(1).

дення військ з районів бойових дій, відновлення переговорів або дипломатичних відносин між сторонами, демобілізація частин їхніх збройних сил, розміщення мультинаціональних сил у ролі спостерігачів за виконанням режиму припинення вогню або за керуванням спірною територією. У конфліктах між Ефіопією та Еритреєю, між Ісламською Республікою Іраном та Іраком, репатріація тисяч військовополонених була пригальмована на багато років із суттєвими гуманітарними наслідками для всіх сторін конфлікту.

Обов'язок держави, що здійснює затримання, звільнити та репатріювати військовополонених є абсолютним. Хоча жоден військовополонений не може бути репатрійований проти його волі до завершення бойових дій,⁵¹⁰ військовополонені принципово не можуть відмовлятися від такої репатріації після припинення активних бойових дій.⁵¹¹ Незважаючи на це, практика держав після Другої світової війни дедалі частіше свідчить про те, що все більше військовополонених відмовляються від репатріації, особливо за звичаєвим принципом *непринциповості примусового повернення*. Відповідно до цього принципу, жодна особа не може бути передана на територію держави, якщо вона має достатньо підстав вважати, що їй там загрожують переслідування, тортури або смерть через його або її расові, релігійні ознаки, громадянські або політичні переконання. Принцип *непринциповості примусового повернення* був закріплений у багатьох документах про права біженців і переважно визнається у зв'язку із переміщенням осіб, які користуються захистом відповідно до Четвертої Женевської конвенції.⁵¹² Цей принцип є широко визнаним як частина звичаєвого міжнародного права. Нарешті, військовополонені, затримані у зв'язку з судовим переслідуванням або засудженням за кримінальне правопорушення, можуть утримуватися після припинення бойових дій до закінчення строків судового розгляду або безпосередньо до моменту виконання покарання.⁵¹³

3. Поводження з військовополоненими та умови їх інтернування

а) Відповідальність та гуманне поведження

Відповідно до Третьої Женевської конвенції, військовополонені «перебувають під владою ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон»⁵¹⁴. Отже, незалежно від окремих індивідуальних обов'язків щодо військовополонених, які можуть виникати у певних категорій осіб, остаточною відповідальністю за поведження із вій-

510 ЖК III, Ст. 109(4).

511 ЖК III, Ст. 7.

512 Див. Конвенцію про статус біженців, 28 липня 1951 року, Ст. 33(1); ЖК IV, Ст. 45(4).

513 ЖК III, Ст. 115(2) та (3); ЗМГП, Норма 128 *in fine*.

514 ЖК III, Ст. 12(1).

ськовополоненими лежить на стороні конфлікту, котра здійснює їхнє затримання. Військовополонені можуть бути передані іншій державі лише за умови, що остання здатна й готова надати їм захист, на котрий вони мають право згідно з МГП. Якщо вони будуть передані такій державі, відповідальність за гуманне поводження з ними перекладається на державу їхнього перебування протягом усього періоду їхнього перебування в полоні.⁵¹⁵ Якщо ця держава не виконує своїх зобов'язань за МГП у будь-якому значущому аспекті, держава, що здійснює затримання, повинна вживати ефективних заходів для покращення ситуації або забезпечення повернення військовополонених під свою юрисдикцію.⁵¹⁶

Військовополонені мають право на гуманне поводження та повагу до своєї честі та гідності за будь-яких обставин.⁵¹⁷ Держава, що здійснює затримання, повинна ставитися до всіх військовополонених однаково неупереджено, без будь-якої дискримінації на основі расових, релігійних, громадянських та політичних ознак тощо. Це, звичайно, не перешкоджає встановленню привілейованого режиму для військовополонених відповідно до їхнього звання, статі, віку, стану здоров'я або професійної кваліфікації.⁵¹⁸ МГП забороняє будь-яке незаконне діяння, що спричиняє смерть або становить серйозну загрозу для здоров'я військовополонених, зокрема нанесення фізичних ушкоджень та проведення медичних чи наукових експериментів, за жодних обставин (незадовільний стан здоров'я, заінтересованість у процедурі самої особи).⁵¹⁹ Також військовополонені повинні бути завжди захищені від насильства, залякування, образ та зацікавленості громадськості.⁵²⁰ Оскільки військовополонені найчастіше піддаються потенційним актам помсти з боку держави, що здійснює затримання, Третя Женевська конвенція у спеціальному режимі забороняє будь-які види їх покарання.⁵²¹

(б) Умови інтернування

Місця інтернування

Держава, що здійснює затримання, може піддати військовополонених інтернуванню або обмежити їхнє пересування, проте вона не має права тримати їх у місцях позбавлення волі або у виправних установах, за винятком випадків, коли це необхідно для захисту їхнього здоров'я або для цілей самого ж покарання та виконання дисциплінарних санкцій

515 ЖК III, Ст. 12(2).

516 ЖК III, Ст. 12(3).

517 ЖК III, Статті 13 та 14; ЗМГП, Норма 87.

518 ЖК III, Ст. 16. Див. також ЖК III, Статті 43(1), 44(1) та 45(1); ЗМГП, Норма 88.

519 ЖК III, Ст. 13(1); ЗМГП, Норма 92.

520 ЖК III, Ст. 13(2).

521 ЖК III, Ст. 13(3); ЗМГП, Норма 146.

щодо них.⁵²² Військовополонені повинні бути інтерновані в групах відповідно до їхньої національності, мови та звичаїв, а також із службовцями союзних військ, разом з якими вони були на момент захоплення.⁵²³ Військовополонені також можуть бути частково або повністю звільнені під слово честі або зобов'язання, якщо це дозволяють обставини.⁵²⁴

Що стосується місць інтернування, військовополонені повинні утримуватися на суші та за межами районів, де ведуться військові дії, або перебування на яких є шкідливим чи небезпечним для здоров'я.⁵²⁵ Вони мають право на ті самі заходи захисту від бомбардування та інших небезпек війни, що й місцеве цивільне населення.⁵²⁶ Для захисту від прямих нападів та побічних наслідків бойових дій табори військовополонених повинні бути позначені літерами «PW» або «PG» – вони повинні бути достатнього розміру та примітного кольору для їх кращої видимості – а їх розташування повинно бути повідомлене протилежній стороні конфлікту.⁵²⁷

Основні потреби

Держава, що здійснює затримання, обов'язково забезпечує військовополонених їжею, водою, притулком, одягом та медичною допомогою безоплатно,⁵²⁸ беручи до уваги місцевий клімат, характер їхньої повсякденної діяльності та їхні особисті звички і національні звичаї.⁵²⁹ Військовополонені повинні бути розміщені в умовах, схожих на ті, в яких розміщуються особи зі складу збройних сил держави, що здійснює затримання.⁵³⁰ Якщо військовополонених жіночої статі утримують у тих самих таборах, що й чоловіків, для них мають бути обладнані окремі спальні та санітарні приміщення.⁵³¹ За свої кошти військовополоненим також дозволяється закуповувати додаткові продукти харчування, мило, тютюн та аналогічні вироби за місцевими ринковими цінами.⁵³²

Держава, що здійснює затримання, повинна виконувати всі санітарні заходи, необхідні для забезпечення умов дотримання чистоти та гігієни в та-

522 ЖК III, Статті 21(1) та 22(1).

523 ЖК III, Ст. 22(3).

524 ЖК III, Ст. 21(2) та (3).

525 ЖК III, Статті 22(1) та (2), та 23(1); ЗМГП, Норма 121.

526 ЖК III, Ст. 23(1) та (2).

527 ЖК III, Ст. 23(3) та (4).

528 ЖК III, Статті 15 та 30(5); ЗМГП, Норма 118.

529 ЖК III, Статті 25(1), 26(1), (2) та (3), та 27(1).

530 ЖК III, Ст. 25(1).

531 ЖК III, Статті 25(4) та 29(2); ЗМГП, Норма 119.

532 ЖК III, Ст. 28(1).

борах,⁵³³ також повинні проводитися медичні огляди не рідше одного разу на місяць.⁵³⁴ Військовополонені, якщо потрібно, повинні мати доступ до медичної допомоги, яка переважно надається персоналом воюючої сторони, до якої вони належать, і, якщо можливо, члени персоналу повинні бути тієї ж національності, що й полонені.⁵³⁵ З цією метою держава, що здійснює затримання, може затримувати медичний персонал та представників духовенства ворожих збройних сил і вимагати від них виконання їхніх медичних і духовних обов'язків в інтересах їхніх захоплених співгромадян.⁵³⁶

Дійсно, в межах дисциплінарної програми, призначеної військовими органами, військовополонені повинні вільно користуватися правом на свободу совісті; їм не слід перешкоджати здійснювати релігійні обряди у відведених для цього приміщеннях.⁵³⁷ Затриманий духовний персонал та військовополонені, які в цивільному житті є священнослужителями, повинні мати право вільно відправляти богослужіння.⁵³⁸ Держава, що здійснює затримання, також повинна заохочувати військовополонених до участі в інтелектуальних, освітніх та рекреаційних заходах, зокрема спортивних та ігрових, а також надавати їм час, приміщення та обладнання, необхідне для цієї мети.⁵³⁹

Командування та дисципліна

Кожний табір для військовополонених повинен перебувати під безпосереднім керівництвом військовослужбовця з офіцерського складу регулярних збройних сил держави, що здійснює затримання;⁵⁴⁰ він же є відповідальним за застосування положень Третьої Женевської конвенції до військовополонених.⁵⁴¹ Кожен наказ, адресований окремим військовополоненим, повинен бути відданий мовою, яку вони розуміють.⁵⁴² Текст Третьої Женевської конвенції та будь-якої спеціальної угоди, укладеної між сторонами, що воюють, також повинні бути розміщені в таборі військовополонених на мові, зрозумілій полоненим.⁵⁴³ Протягом всього періоду перебування в полоні військовополонені підкоряються таборовій дисципліні. Держава, що здійснює затримання, може, в межах Третьої Женевської конвенції, вживати всіх заходів, необхідних для

533 ЖК III, Ст. 29(1).

534 ЖК III, Ст. 31.

535 ЖК III, Ст. 30(3).

536 ЖК III, Ст. 33(2).

537 ЖК III, Ст. 34; ЗМПП, Норма 127.

538 ЖК III, Статті 35–37.

539 ЖК III, Ст. 38.

540 ЖК III, Ст. 39(1).

541 Там само.

542 ЖК III, Ст. 41(2).

543 ЖК III, Ст. 41(1).

запобігання або припинення масових заворушень, втечі та аналогічних актів непокори. Проте використання зброї проти військовополонених, особливо тих, хто здійснює втечу або спробу втечі, є крайньою мірою, і перед здійсненням таких дій завжди повинні здійснюватися попередження відповідно до конкретних обставин.⁵⁴⁴

(в) Трудові та фінансові ресурси

Загалом, держава, що здійснює затримання, може використовувати працездатних військовополонених як робочу силу з врахуванням їхнього віку, статі, звання, а також фізичного стану.⁵⁴⁵ Офіцери або особи, які мають еквівалентний статус, не можуть бути примусово залучені до праці, а військовослужбовці сержантського складу можуть виконувати лише наглядові функції. Вказані військовослужбовці можуть, однак, звертатися з проханням, щоб для них підібрали відповідну роботу.⁵⁴⁶ Обов'язкова робота обмежується завданнями, пов'язаними з адмініструванням, встановленням чи обслуговуванням табору, або однією з інших сфер, передбачених Третьою Женевською конвенцією.⁵⁴⁷ Завжди виключається робота військового характеру або робота в металургійній, машинобудівній та хімічній промисловості, яка безперечно буде розглядатися як важливий внесок в успішне ведення бойових дій ворожою стороною.⁵⁴⁸ Також заборонена принизлива чи шкідлива для здоров'я і небезпечна робота, наприклад, розмінування чи знешкодження інших вибухових пристроїв, якщо тільки на неї не погоджуються добровільно.⁵⁴⁹ Будь-який військовополонений може бути відсторонений від роботи за станом здоров'я.⁵⁵⁰ Умови праці повинні бути адекватними у контексті розміщення, забезпечення продовольством, одягом та обладнанням; вони не повинні бути гіршими, ніж ті, якими користуються громадяни держави, що здійснює затримання, котрі виконують подібну роботу, зокрема за аспектами тривалості виконання, рівня підготовки, безпеки та охорони праці.⁵⁵¹

Усі військовополонені мають право отримувати від держави, що здійснює затримання, грошову винагороду за роботу, яку вони виконують, а також щомісячний аванс, пропорційний зарплаті з їхнім званням у власній державі походження.⁵⁵² Оплачувана робота охоплює виконання

544 ЖК III, Ст. 42.

545 ЖК III, Ст. 49(1).

546 ЖК III, Ст. 49(2) та (3).

547 ЖК III, Ст. 50.

548 Там само.

549 ЖК III, Ст. 52; ЗМПП, Норма 95.

550 ЖК III, Ст. 55.

551 ЖК III, Статті 51 та 53.

552 ЖК III, Ст. 60, 62 та 67.

F. Sury/ICRC

Репатріація 279 ефіопських військовополонених під егідою МКЧХ, ефіопо-еритрейський кордон, 2002 р.

своїх духовних чи медичних обов'язків, що здійснюються на користь своїх бойових побратимів.⁵⁵³ Полоненим також слід дозволити отримувати додаткові гроші з держав їхнього походження,⁵⁵⁴ а також отримувати або надсилати кошти через грошові перекази.⁵⁵⁵ Однак, у всіх випадках держава, що здійснює затримання, може обмежувати максимальну суму коштів, яку можуть мати при собі полонені.⁵⁵⁶

(г) Зв'язок із зовнішнім світом

Дуже важливо, щоб військовополонені могли підтримувати відносини із зовнішнім світом, особливо зі своїми сім'ями та державою свого походження. Отже, МПП вимагає, щоб окремі військовополонені мали можливість швидко надсилати повідомлення про перебування в полоні своїй родині та Центральній агенції з розшуку МКЧХ, інформуючи їх про затримання, вказуючи поштову адресу та свій стан здоров'я.⁵⁵⁷ Протягом усього періоду полону військовополоненим дозволяється надсилати листи, картки і, якщо

553 ЖК III, Ст. 62.

554 ЖК III, Ст. 61.

555 ЖК III, Ст. 63.

556 ЖК III, Ст. 58.

557 ЖК III, Ст. 70.

необхідно, телеграми рідною мовою.⁵⁵⁸ Сьогодні, мабуть, до цього переліку варто додати телефонні дзвінки та електронні повідомлення, що надсилаються через мережу Інтернет. Військовополонені також можуть одержувати окремі посилки або вантажі, призначені для декількох осіб, що містять, зокрема, продукти харчування, одяг, медичні товари та предмети релігійного, освітнього або рекреаційного характеру.⁵⁵⁹ Уся кореспонденція, посилки або відправлення, адресовані військовополоненим або відправлені ними, можуть перевірятися як державою, з якої здійснюється відправлення, так і державою, куди надходять вказані відправлення.⁵⁶⁰

Крім того, представники держави-покровительки та делегати МКЧХ повинні мати доступ до всіх місць, де утримуються військовополонені. Вони повинні мати дозвіл на проведення розмови з ув'язненими та їхніми представниками без свідків, за необхідності, через перекладача та на власний розсуд визначати місця, які бажають відвідати. Тривалість та частота цих візитів не може бути обмежена, а візити не можуть заборонятися, таке обмеження може накладатись лише за крайньої військової необхідності, і в такому випадку розглядається лише як винятковий та тимчасовий захід. Перед візитами імена делегатів МКЧХ повинні бути подані на затвердження державою, що здійснює затримання.⁵⁶¹

(д) Відносини з владою

Запити, скарги та представники

Військовополонені мають абсолютне право подавати запити та скарги щодо умов утримання до держав, що здійснюють затримання, представників влади держави-покровительки або делегатів МКЧХ.⁵⁶² Військовополонених представляє найстарший за званням серед них офіцер або, за відсутності офіцерів, полонений, обраний іншими військовополоненими та затверджений державою, що здійснює затримання.⁵⁶³ Держава, що здійснює затримання, повинна виділити таким «представникам полонених» час, приміщення та забезпечити свободу пересування, необхідні для виконання своїх обов'язків у контексті інспекції, представництва та спілкування.⁵⁶⁴

558 ЖК III, Ст. 71; ЗМГП, Норма 125.

559 ЖК III, Ст. 72.

560 ЖК III, Ст. 76(1) та (2). Інформацію про подальші обмеження, що стосуються кількості та частоти листування, надсилання посилок та відправлень, див. у ЖК III, Ст. 71, 72 та 76(3). Дивитись також J.S. Pictet (ed.), *Commentary on the Third Geneva Convention, op.cit.* (note 492), pp. 376–377.

561 ЖК III, Ст. 126; ЗМГП, Норма 124.

562 ЖК III, Ст. 78(1) та (2).

563 ЖК III, Ст. 79.

564 ЖК III, Статті 80 та 81.

Дисциплінарна та судова влада

На військовополонених поширюється дія законів, розпоряджень та указів, що діють у збройних силах держави, що здійснює затримання. Вона може, в межах МГП, приймати судові чи дисциплінарні заходи щодо будь-якого правопорушення, вчиненого військовополоненим, за яке передбачено покарання.⁵⁶⁵ Третя Женевська конвенція ґрунтується на принципі, що військовополонені, над якими здійснюється дисциплінарне або судове провадження та проти яких застосовуються санкції, повинні користуватися тими самими правами, захистом і ставленням, що й учасники збройних сил держави, котра здійснює затримання, у подібній ситуації. Це стосується не лише питання про те, чи слід розглядати справу військовим або цивільним судом,⁵⁶⁶ а й характеру покарань⁵⁶⁷ і поводження та умов життя ув'язнених під час виконання таких покарань.⁵⁶⁸

Преференційний режим

У деяких випадках МГП навіть вимагає, щоб військовополонені ставали суб'єктами преференційного режиму переважно через те, що вони не пов'язані обов'язком вірності щодо держави, що здійснює затримання, і опинилися в полоні внаслідок невідконтрольних їм обставин. Наприклад, Третя Женевська конвенція передбачає, що компетентні органи повинні проявляти поблажливість і, якщо це можливо, віддавати перевагу дисциплінарній відповідальності, а не судовим заходам,⁵⁶⁹ а під час винесення вироку вони не повинні дотримуватися мінімуму покарання, передбаченого національним законодавством, тобто можуть пом'якшити покарання.⁵⁷⁰ З тієї ж причини жоден військовополонений не може бути позбавлений свого звання державою, що здійснює затримання, або права носити свої знаки розрізнення.⁵⁷¹ Особливий статус та становище військовополонених обов'язково повинні враховуватись перед тим, як буде проголошено смертний вирок. У випадку винесення такого вироку статус та становище військовополонених вимагають відстрочення його виконання не менше, ніж на шість місяців.⁵⁷² Держава, що здійснює затримання, повинна повідомляти представника полонених та державу-покровительку про будь-який судовий розгляд проти військовополоненого, а також про будь-яке судове рішення та вирок, винесений проти нього,⁵⁷³ щоб дозволити пред-

565 ЖК III, Ст. 82.

566 ЖК III, Ст. 84(1).

567 ЖК III, Ст. 87(1).

568 ЖК III, Статті 88 та 108.

569 ЖК III, Ст. 83.

570 ЖК III, Ст. 87(2).

571 ЖК III, Ст. 87(4).

572 ЖК III, Статті 100(3) та 101.

573 ЖК III, Статті 104 та 107.

ставникам держави-покровительки взяти участь у судовому розгляді та прийняти інші відповідні заходи, котрі входять до їхньої компетенції.⁵⁷⁴ Нарешті, Третя Женевська конвенція також дає чітко зрозуміти, що військовополонені, яких переслідують за законодавством держави, що здійснює затримання, за дії, вчинені до їхнього захоплення, зберігають переваги та свій статус за МГП, навіть у випадку визнання їх винними судом.⁵⁷⁵

Процесуальні гарантії

Норми МГП, що регулюють здійснення дисциплінарного та судового провадження, а також виконання санкцій проти військовополонених, відображають перелік основних гарантій, широко визнаних та притаманних таким основним юридичним категоріям, як верховенство права, справедливий судовий розгляд та гуманне поводження. Відповідно, за жодних обставин справи, військовополонених не може судити будь-який суд, який не здатний забезпечити для них загальновизнані гарантії незалежності та неупередженості, або надати їм відповідних прав та користування необхідними засобами захисту.⁵⁷⁶ Конкретніше, обвинувачений військовополонений повинен бути поінформований про обвинувачення проти нього та про його право на допомогу кваліфікованого адвоката за його власним вибором, телефонні дзвінки свідкам і, за необхідності, послуги компетентного перекладача.⁵⁷⁷ Військовополонені не можуть бути піддані судовому переслідуванню або засуджені за дії, які не були карними на час їх вчинення.⁵⁷⁸ Вони не можуть бути покарані більше одного разу за те саме злочинне діяння,⁵⁷⁹ не можуть бути примушеними до визнання власної вини⁵⁸⁰ і не можуть бути засудженими без можливості застосування усіх засобів для власного захисту.⁵⁸¹ Кожен військовополонений також має право на оскарження чи спростування будь-якого вироку проти нього.⁵⁸²

Заборона жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, покарання

Будь-який військовополонений, засуджений за дисциплінарне чи кримінальне правопорушення, перебуває під захистом МГП, зокрема у питаннях вибору методу та способу виконання покарання. Найголовніше,

574 ЖК III, Ст. 105(5).

575 ЖК III, Ст. 85.

576 ЖК III, Ст. 84(2); ЗМГП, Норма 100.

577 ЖК III, Ст. 96(4) та 105(1); ЗМГП, Норма 100.

578 ЖК III, Ст. 99(1); ЗМГП, Норма 101.

579 ЖК III, Ст. 86; ЗМГП, Норма 100.

580 ЖК III, Ст. 99(2); ЗМГП, Норма 100.

581 ЖК III, Ст. 96 та 99(3); ЗМГП, Норма 100.

582 ЖК III, Ст. 106; ЗМГП, Норма 100.

дисциплінарні покарання в жодному разі не можуть бути нелюдськими, жорстокими чи небезпечними для здоров'я військовополонених.⁵⁸³ Також заборонено вдаватися до колективного покарання за окремі дії, використовувати тілесні покарання, позбавлення волі у приміщеннях без денного світла та, взагалі, будь-яку форму тортур або жорстокості.⁵⁸⁴ Нарешті, до військовополонених, які відбули дисциплінарне чи кримінальне покарання, забороняється ставитися інакше, ніж до інших військовополонених.⁵⁸⁵

Дізнатися більше (Інтернування військовополонених)⁵⁸⁶

- Nigel S. Rodley, *The Treatment of Prisoners under International Law*, Oxford University Press, Oxford, 3rd ed., 2009.
- Silvia Borelli, "Casting light on the legal black hole: International law and detentions abroad in the 'War on Terror,'" IRRIC, Vol. 87, No. 857, March 2005, pp. 39–68. Доступно також російською мовою: Борелли, Сильвия. Освещая проблему черной дыры в праве: международное право и заключение лиц под стражу за границей в ходе «войны с терроризмом» // МЖКК. 2005. Т. 87, № 857, март. С. 49–88.

Як закон захищає під час війни?

- Документ № 97, *Військовий трибунал Сполучених Штатів у Нюрнберзі, Сполучені Штати проти Вільгельма фон Лееба та ін.* (російською мовою Документ № 81).
- Справа № 99, Сполучені Штати, *Ex Parte Quirin* та ін.
- Справа № 114, Малайзія, *Осман проти Прокурора* (російською мовою Справа № 98).
- Справа № 160, Еритрея/Ефіопія, Часткове рішення стосовно військовополонених (російською мовою Справа № 136).
- Справа № 170, МКЧХ, Меморандуми стосовно Ірану/Іраку (російською мовою Справа № 142).
- Справа № 263, Сполучені Штати, *Хамдан проти Рамсфелда* (російською мовою Справа № 220).

583 ЖК III, Ст. 89(3).

584 ЖК III, Ст. 87(3); ЗМП, Норми 90–91 та 103.

585 ЖК III, Ст. 88(4).

586 Всі документи МКЧХ доступні за посиланням: www.icrc.org

III. ІНТЕРНУВАННЯ ТА ЗАТРИМАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ

Не всі особи, щодо яких застосовувався режим позбавлення волі у ситуації міжнародного збройного конфлікту, мають статус військовополонених. Зокрема, на окупованих територіях, так само, як і на їх власній території, воюючі сторони, регулярно зіштовхуються з цивільними особами, які займаються злочинною діяльністю або створюють серйозну загрозу безпеці, що вимагає їх утримання під вартою. Крім того, захоплені найманці та учасники збройних сил, які були схоплені на шпигунстві чи під час підготовки або здійснення нападів не були одягнені у форму, не мають права на визнання за ними статусу військовополоненого. Ці особи, як правило, користуються захистом відповідно до Четвертої Женевської конвенції. Крім того, особи, які не мають права на статус «захищеної особи» відповідно до Четвертої Женевської конвенції, тим не менш користуються основними гарантіями, визнаними за звичаєвим МГП, котрі надають подібний захист.⁵⁸⁷ Хоча у цьому Розділі основну увагу приділено цивільним особам, позбавленим волі стороною міжнародного збройного конфлікту, слід мати на увазі, що такий самий захист застосовується й до інших осіб, які підпадають під сферу застосування Четвертої Женевської конвенції, як зазначено в Розділі I.3. вище.

1. Початок і завершення інтернування

(а) Початок інтернування

Примусове інтернування

Примусове інтернування є найважливішим заходом безпеки воюючої сторони. Воно може застосовуватись лише як захід крайньої необхідності, коли менш кардинальні заходи контролю, такі як заборона на залишення місць проживання, обмеження руху або заборона певної професійної або політичної діяльності, вважаються недостатніми.⁵⁸⁸ На своїй території учасники конфлікту можуть видавати розпорядження стосовно інтернування захищених осіб лише в тому випадку, якщо їхня безпека робить інтернування «абсолютно необхідним»,⁵⁸⁹ тоді як на окупованих територіях його слід вважати необхідним через «важливі причини безпеки».⁵⁹⁰ З огляду на обсяг дозволу, що допускається державою, котра здійснює затримання чи окупацію, ці умови можна вважати

587 ДП I, Статті 45(3) та 75; ЗМГП, Норми 87–105.

588 ЖК IV, Статті 41(1) та 78(1).

589 ЖК IV, Ст. 42(1).

590 ЖК IV, Ст. 78(1).

значною мірою схожими. Фактично, вони вимагають, щоб згадана особа становила значну загрозу для внутрішньої або зовнішньої безпеки сторони, що здійснює затримання, яку не можна усунути за допомогою менш радикальних заходів, ніж його або її інтернування. До такої загрози, безсумнівно, буде належати діяльність, що прирівнюється до безпосередньої участі у воєнних діях. Іншими чинниками, котрі можуть виправдати інтернування захищених осіб, є підіривні заходи, що проводяться на території держави, яка здійснює затримання, участь в організаціях, що мають на меті спричинити заворушення, пряма допомога супротивнику, саботаж чи шпигунство. Проте сам факт того, що особа є громадянином супротивної сторони, не може розглядатися як загроза безпеці, яка автоматично виправдовує інтернування, оскільки це зводить нанівець ідею адаптувати заходи безпеки до вимог кожного окремого випадку та застосовувати інтернування у найбільш серйозних випадках. Коротше кажучи, вирішальним чинником, як видається, є те, що держава, яка здійснює затримання, «повинна мати вагомі підстави вважати, що особа, яку затримують, своєю діяльністю, знаннями чи кваліфікацією несе реальну загрозу безпеці цієї держави зараз чи в майбутньому»⁵⁹¹. Проте в усіх випадках інтернування повинно використовуватися як винятково крайній захід.

Процесуальні гарантії

Те, що особа, яка користується захистом, становить загрозу для безпеки, яка вимагає його або її інтернування, повинно встановлюватись для кожної особи окремо в процесі звичайного провадження у відповідному суді або адміністративному органі, призначеному для цієї мети державою, що здійснює затримання або окупацію, а не одноосібним суддею або військовим.⁵⁹² Такі провадження повинні забезпечити, що певна особа негайно інформується про причини її інтернування мовою, яку вона розуміє,⁵⁹³ і володіє правом на оскарження.⁵⁹⁴ Апеляції повинні бути розглянуті якомога швидше,⁵⁹⁵ і, якщо продовжується дія інтернування, суд або адміністративний орган повинні, принаймні двічі на рік, переглядати необхідність такого інтернування з метою сприятливої зміни початкового рішення, якщо це дозволяють обставини.⁵⁹⁶ Слід завжди враховувати все більш серйозні гуманітарні наслідки довгострокового інтернування. Якщо певні особи, які користуються

591 J.S. Pictet (ed.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention*, op. cit. (note 387), p. 258.

592 J.S. Pictet (ed.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention*, op. cit. (note 387), p. 369.

593 ДП I, Ст. 75(3).

594 ЖК IV, Ст. 78(2).

595 ЖК IV, Статті 43(1) та 78(2).

596 ЖК IV, Статті 43(1) та 78(2).

захистом, не заперечують, держава, що здійснює затримання, повинна без зволікання проінформувати державу-покровительку про імена всіх осіб, які були інтерновані або звільнені від інтернування, разом із прийняттям будь-яких рішень відповідних судів чи адміністративних органів.⁵⁹⁷ Справи стосовно вагітних жінок та матерів із немовлятами, інтернованих у зв'язку зі збройним конфліктом, повинні розглядатися першочергово.⁵⁹⁸

Добровільне інтернування

Якщо в певній ситуації видається необхідним,⁵⁹⁹ захищені особи, які перебувають на території сторони конфлікту, також можуть добровільно вимагати свого інтернування, але для того, щоб забезпечити справжність вимоги та уникнути зловживань таким правом, вони повинні це робити через представників держави-покровительки або МКЧХ.⁶⁰⁰ Випадки, у яких добровільне інтернування може відповідати інтересам захищених осіб, охоплюють ситуації, коли вони піддаються загрози або насильству з боку цивільного населення, або якщо їхня національність або приналежність не дають їм змогу отримати роботу або іншим чином заробляти на життя. Подібні ситуації можуть також виникати у випадку із особами під захистом, які проживають на окупованих територіях, наприклад у випадку, якщо цивільні особи співпрацювали з державою-окупантом, і такі дії провокують вороже ставлення всього населення. У таких ситуаціях держава з територіальною юрисдикцією зобов'язана відгукнутися на вимоги щодо добровільного інтернування. Однак можливість добровільного інтернування не передбачена для окупованих територій, а Четверта Женевська конвенція забороняє будь-яке інтернування в ситуаціях, інших від чітко перелічених.⁶⁰¹

Інтернування як покарання

Незважаючи на те, що інтернування, зазвичай, є заходом безпеки, воно має запобіжний, а не каральний характер. Четверта Женевська конвенція також визнає можливість заміни тюремного ув'язнення інтернуванням на той самий період часу, як (бажане) покарання за кримінальне правопорушення.⁶⁰² Цей виняток із запобіжного характеру інтернування застосовується лише на окупованій території і покликаний забезпечити особам, які вчинили незначні правопорушення, більш сприятливе

597 ЖК IV, Ст. 43(2).

598 ДП I, Ст. 76(2); ЗМПП, Норма 134.

599 J.S. Pictet (ed.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention, op. cit.* (note 387), pp. 258–259.

600 ЖК IV, Ст. 42(2).

601 ЖК IV, Ст. 79.

602 ЖК IV, Ст. 68(1).

P. Yazdi/CRC

Інтернування закінчилось: родичі вітають звільнених івуарійців. Табір для біженців, Ліберія, 2012 р.

поводження та умови інтернування, порівняно зі звичайним тюремним ув'язненням.⁶⁰³ Однак у Конвенції чітко зазначено, що в таких виняткових випадках застосування інтернування в каральних цілях не може бути безстроковим. Натомість, як і у випадку з тюремним ув'язненням, воно повинно мати тривалість, пропорційну скоєному злочину.⁶⁰⁴

(б) Закінчення інтернування

Відсутність загрози безпеці з боку окремих осіб

Особи, інтерновані за дії, пов'язані зі збройним конфліктом, повинні бути звільнені якомога швидше, і в будь-якому випадку – щойно обставини чи причини інтернування припиняють існувати.⁶⁰⁵ Метою періодичного перегляду є забезпечення, щоб жодна особа не підлягала примусовому інтернуванню довше, ніж це необхідно з міркувань безпеки.

Втеча

Окремі інтерновані особи можуть також здійснювати успішні втечі. Інтерновані особи, які знову потрапляють під варту після втечі або під час втечі, можуть піддаватися спеціальному нагляду, але несуть лише

603 J.S. Pictet (ed.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention*, *op. cit.* (note 387), pp. 343–344.

604 ЖК IV, Ст. 68(1).

605 ЖК IV, Ст. 132(1); ДП I, 75(3); ЗМПП, Норма 128 Б.

дисциплінарну відповідальність, навіть у випадку повторного порушення.⁶⁰⁶

Смерть

Якщо інтернована особа помирає, лікар повинен підготувати свідоцтво про смерть.⁶⁰⁷ МГП також містить положення про подальше інформування держави-покровительки та Центральної агенції з розшуку,⁶⁰⁸ про заповіти,⁶⁰⁹ належне поховання або кремацію та позначення могил.⁶¹⁰ Якщо є підозра, що інтернована особа була вбита, або якщо причина її смерті невідома, держава, що здійснює затримання, повинна негайно провести офіційне розслідування цієї справи,⁶¹¹ підготувати офіційний звіт⁶¹² і, залежно від результатів розслідування, розпочати відповідне кримінальне провадження.⁶¹³

Звільнення з гуманітарних міркувань

Сторони, що воюють, повинні, навіть під час бойових дій, докласти всіх зусиль щодо звільнення, репатріації або повернення до попередніх місць проживання певних категорій інтернованих осіб або їх розміщення на території нейтральної держави, зокрема дітей, вагітних жінок та матерів із немовлятами й маленькими дітьми, поранених і хворих, а також інтернованих осіб, яких тривалий час тримали під вартою.⁶¹⁴

Загальне звільнення, репатріація або повернення на батьківщину

Відповідно до Четвертої Женевської конвенції, інтернування «припиняється якнайшвидше після закінчення бойових дій»⁶¹⁵. Це формулювання, очевидно, є менш суворим для держави, що здійснює затримання, ніж вимога звільнити та репатріювати військовополонених «негайно після припинення бойових дій».⁶¹⁶ Обґрунтування цього положення полягає не в тому, щоб заборонити всі види інтернування після закінчення бойових дій, а запобігти безстроковому продовженню інтерну-

606 ЖК IV, Ст. 120(1) та (2). Див. також ЖК IV, Ст. 120(3), що містить інформацію про інтернованих осіб, які допомагають та сприяють втечі.

607 ЖК IV, Ст. 129(2).

608 ЖК IV, Ст. 129(3).

609 ЖК IV, Ст. 129(1).

610 ЖК IV, Ст. 130; ЗМГП, Норма 115.

611 ЖК IV, Ст. 131(1); ЗМГП, Норма 116.

612 ЖК IV, Ст. 131(2).

613 ЖК IV, Ст. 131(3).

614 ЖК IV, Ст. 132(2); див. також ЗМГП, коментар до Норми 128.

615 ЖК IV, Ст. 133(1); ЗМГП, Норма 128 Б.

616 ЖК III, Ст. 118(1).

вання, коли загальні умови, які виправдовують такі заходи, припинили існувати.⁶¹⁷ Після закінчення бойових дій чи режиму окупації сторони конфлікту повинні забезпечити повернення всіх інтернованих осіб до їхнього останнього місця проживання або сприяти їх репатріації.⁶¹⁸ З цією метою вони можуть створювати комітети для пошуку розсіяних по різних місцях інтернованих осіб.⁶¹⁹ Проте в будь-якому випадку цивільні інтерновані особи залишаються захищеними в межах Четвертої Женевської конвенції та основних гарантій, наведених у Статті 75 Додаткового протоколу I, до їх остаточного звільнення, репатріації чи повернення навіть після закінчення збройного конфлікту.⁶²⁰

Тривале тримання під вартою

Єдиними особами, яких можуть утримувати на території учасника конфлікту після закінчення бойових дій, є ті, проти яких триває кримінальне переслідування, або які відбувають покарання за правопорушення, які не є винятково дисциплінарними. Такі особи можуть бути затримані до закінчення такого провадження і, якщо необхідно, доти, доки вони не відбудуть повністю своє покарання.⁶²¹ Грубо кажучи, таке позбавлення волі, зазвичай, є триманням під вартою внаслідок кримінального правопорушення чи каральним тюремним ув'язненням, а не інтернуванням в розумінні МГП. Тим не менше, навіть якщо засуджені за кримінальні правопорушення, вказані особи продовжують користуватися своїм статусом захищених осіб до остаточного звільнення, репатріації чи повернення.

2. Поводження та умови інтернування

(а) Відповідальність та гуманне поведження

Відповідальність держави, що здійснює затримання

Незалежно від індивідуальної відповідальності сторони конфлікту залишаються відповідальними за поведження своїх представників із захищеними особами.⁶²² Інтерновані особи можуть бути законно передані іншій державі лише в тому випадку, якщо остання має бажання і можливість надати їм захист, на який вони мають право згідно з МГП, але в жодному разі вони не можуть бути передані за межі окупованої

617 J.S. Pictet (ed.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention*, op. cit. (note 387), p. 515.

618 ЖК IV, Ст. 134.

619 ЖК IV, Ст. 133(3).

620 ЖК IV, Ст. 6(4); ДП I, 75(6).

621 ЖК IV, Ст. 133(2); ЗМГП, Норма 128 *in fine*.

622 ЖК IV, Ст. 29.

території.⁶²³ Коли інтерновані особи законно передаються іншій державі, відповідальність за їхній захист передається державі перебування на період їхнього перебування у полоні. Однак, якщо ця держава не виконує свої зобов'язання за МГП у якому-небудь важливому аспекті,⁶²⁴ первинна держава, що здійснювала затримання, повинна застосувати ефективні заходи для виправлення ситуації або забезпечити повернення відповідних інтернованих осіб під власну юрисдикцію.⁶²⁵

Гуманне поводження

Захищені особи мають право за будь-яких обставин на повагу до своєї фізичної та психологічної цілісності, честі, права на сім'ю, релігійні переконання та практику, а також на свої власні звичаї та традиції. Із ними завжди потрібно поводитись гуманно та захищати їх, особливо від насильницьких дій чи погроз, а також від образ та громадської цікавості.⁶²⁶ Зокрема, МГП забороняє будь-яке посягання на життя, здоров'я або фізичне та психічне благополуччя захищених осіб, зокрема, вбивство, катування, тілесне покарання, заподіяння каліцтв, посягання на людську гідність, захоплення заручників, колективне покарання, а також погрози застосування будь-якого із цих діянь.⁶²⁷

Сюди також належить заборона будь-якої форми фізичного чи психологічного примусу, зокрема з метою отримання інформації,⁶²⁸ репресій та заходів залякування та тероризму,⁶²⁹ невинуватих медичних або наукових експериментів та будь-якої іншої форми жорстокості.⁶³⁰ Гуманне поводження також передбачає захист від будь-якої форми сексуального насильства чи жорстокого поводження.⁶³¹ Окрім особливостей, що обґрунтовуються їхнім станом здоров'я, віком та статтю, всі захищені особи повинні розглядатися як рівні, без будь-якої дискримінації за ознакою раси, віросповідання, політичних поглядів або подібних критеріїв.⁶³²

623 ЖК IV, Статті 45(1) та (3), та 49; ЗМГП, Норма 129 А.

624 Див. наприклад J. Pictet (ed.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention*, op. cit. (note 387), p. 269.

625 ЖК IV, Ст. 45(3). Інформацію про переміщення захищених осіб див. також у Главі 5.III.2.е.

626 ЖК IV, Статті 27(1) та 37; ЗМГП, Норма 87.

627 ДП I, Ст. 75(2); ЗМГП, Норми 89–93, 96 та 103.

628 ЖК IV, Ст. 31; ЗМГП, Норма 90.

629 ЖК IV, Ст. 33; ЗМГП, Норма 146.

630 ЖК IV, Ст. 32; Норма 92.

631 ЖК I–IV, Спільна ст. 3; ЖК IV, Ст. 27(2); ДП I, Ст. 75; ЗМГП, Норми 93 та 134.

632 ЖК IV, Ст. 27(3); ЗМГП, Норма 88.

(б) Умови інтернування

Місця інтернування

Місця інтернування не можуть організовуватися в районах, у яких проводяться бойові дії.⁶³³ Для того, щоб захистити інтернованих осіб від прямих нападів та побічних наслідків бойових дій, місця інтернування повинні бути позначені – так, щоб їх було чітко видно – літерами «ІС», а про розташування необхідно повідомляти протилежній стороні.⁶³⁴ Крім того, місця інтернування, котрі зазнають впливу повітряних нападів та інших небезпек війни, повинні бути обладнані бомбосховищами і, загалом, повинні користуватися тими ж захисними заходами, що й місцеве населення.⁶³⁵ У жодному разі захищені особи не можуть бути використані як «живі щити» з метою захисту окремих об'єктів або районів від здійснення військових операцій.⁶³⁶

Інтерновані особи повинні бути розміщені окремо від військовоположених та від осіб, позбавлених волі з будь-якої іншої причини, особливо за кримінальні правопорушення, та мати окрему адміністрацію.⁶³⁷ Крім того, наскільки це можливо, інтерновані особи повинні бути згруповані відповідно до їхньої національності, мови та звичаїв.⁶³⁸ Жінки повинні бути розміщені окремо від чоловіків і в будь-якому випадку повинні мати окремі спальні місця та санітарні зручності, а також перебувати під безпосереднім наглядом інших жінок.⁶³⁹ Аналогічним чином інтерновані діти повинні бути розміщені окремо від дорослих.⁶⁴⁰ Тим не менш, члени однієї сім'ї повинні знаходитися разом у тому ж місці інтернування та, де це можливо, окремо від інших інтернованих осіб, щоб забезпечити їм належне сімейне життя.⁶⁴¹ Це положення не забороняє тимчасове розмежування з причин, пов'язаних із роботою, здоров'ям чи застосуванням кримінальних або дисциплінарних санкцій.⁶⁴²

633 ЖК IV, Ст. 83(1); ЗМГП, Норма 121.

634 ЖК IV, Ст. 83(2) та (3).

635 ЖК IV, Ст. 88.

636 ЖК IV, Ст. 28. Інформацію про заборону та наслідки використання живих щитів див. також у ДП I, Ст. 51(7) та (8), ЗМГП, Норма 97, та у Главі 3.I.3.g.

637 ЖК IV, Ст. 84.

638 ЖК IV, Ст. 82(1).

639 ЖК IV, Ст. 85(4); ДП I, Ст. 75(5); ЗМГП, Норма 119.

640 ДП I, Ст. 77(4); ЗМГП, Норма 120.

641 ЖК IV, Ст. 82(3); ЗМГП, Норма 105.

642 ЖК IV, Ст. 82(2).

Базові потреби

Держава, що затримує, повинна безоплатно забезпечити захищених осіб протягом їх інтернування достатньою кількістю їжі, питної води та одягу, щоб підтримувати їхній фізичний та психічний стан, зважаючи на такі чинники, як клімат, вік, стать, стан здоров'я, робота та звичаї.⁶⁴³ В межах доступних фінансових ресурсів інтернованим особам також слід дозволити придбання додаткових продуктів харчування, мила, тютюну та аналогічних виробів за місцевими ринковими цінами.⁶⁴⁴ Приміщення, котрі використовуються для інтернування захищених осіб, повинні відповідати встановленим стандартам гігієни та охорони здоров'я.⁶⁴⁵ Інтерновані особи повинні мати доступ до безоплатної медичної допомоги, котра відповідає їхнім потребам.⁶⁴⁶ Принаймні один раз на місяць повинно проводитися медичне обстеження для контролю за загальним станом здоров'я, харчуванням та чистотою інтернованих осіб, а також їх огляд на наявність інфекційних захворювань.⁶⁴⁷

Релігія, відпочинок та навчання

У межах правил дисципліни, встановлених військовими органами влади, інтерновані особи повинні мати дозвіл вільно сповідувати свою релігію та відвідувати релігійні богослужіння своєї віри в приміщеннях, придатних для цієї мети.⁶⁴⁸ Інтерновані особи, які є служителями своєї релігії, повинні мати право вільно здійснювати своє служіння серед інтернованих осіб тієї ж релігії, їм слід надавати предмети, обґрунтовано необхідні для цього.⁶⁴⁹ Держава, що здійснює затримання, також повинна заохочувати інтернованих осіб займатися інтелектуальною, освітньою та рекреаційною діяльністю, включно зі спортом та іграми, а також надавати їм підтримку та приміщення, необхідні для цього.⁶⁵⁰ Найголовніше, діти та молодь повинні мати дозвіл відвідувати школи як у місці інтернування, так і за його межами, а також для них мають бути спеціальні ігрові майданчики.⁶⁵¹

643 ЖК IV, Статті 89 та 90; ЗМГП, Норма 118.

644 ЖК IV, Ст. 87(1).

645 ЖК IV, Ст. 85(1).

646 ЖК IV, Статті 91 та 95(3).

647 ЖК IV, Ст. 92.

648 ЖК IV, Статті 86 та 93(1); ЗМГП, Норма 127.

649 ЖК IV, Ст. 93(2).

650 ЖК IV, Ст. 94(1).

651 ЖК IV, Ст. 94(2) та (3).

Командування та дисципліна

Кожне місце інтернування повинно бути підпорядковане офіцеру чи іншому відповідальному працівнику, обраному з регулярних збройних сил чи звичайного цивільного управління держави, що здійснює затримання, який відповідатиме за обізнаність щодо положень Четвертої Женевської конвенції і їх дотримання персоналом, відповідальним за інтернованих осіб.⁶⁵² Текст Четвертої Женевської конвенції та будь-якої спеціальної угоди, укладеної між сторонами, що воюють, також повинен бути розміщений у місці інтернування тією мовою, яку розуміють інтерновані особи.⁶⁵³ Подібним чином, кожен наказ, адресований індивідуальним інтернованим особам, повинен бути мовою, яку вони розуміють.⁶⁵⁴ Під час всього періоду інтернування інтерновані особи повинні підкорятися дисциплінарному режиму місця їх інтернування. Такий режим повинен відповідати гуманітарним принципам і в жодному випадку не може вимагати будь-якого фізичного навантаження, що загрожує здоров'ю інтернованих осіб або допускає фізичні або моральні знущання. Зважаючи на досвід Другої світової війни, МГП окремо забороняє ідентифікувати інтернованих осіб за допомогою татування або карбування знаків чи відмітин на їхніх тілах; воно також забороняє примусові тривалі переклички, здійснення тренувальних вправ з метою покарання, військову муштру, а також зменшення продовольчих пайків.⁶⁵⁵

(в) Праця, особисте майно та фінансові ресурси

Праця

Інтерновані особи можуть добровільно працювати, проте, на відміну від військовополонених та захищених осіб, які не інтерновані, не можуть примушуватися до виконання роботи. Їхнє залучення до виконання роботи, що принижує гідність, або роботи, безпосередньо пов'язаної з проведенням військових операцій, забороняється у всіх випадках.⁶⁵⁶ Держава, що здійснює затримання, може, однак, вимагати від інтернованих осіб виконання адміністративної та технічної роботи в місцях інтернування або виконувати обов'язки, пов'язані з захистом інтернованих осіб від повітряного бомбардування або інших воєнних ризиків.⁶⁵⁷ Якщо інтерновані особи залучаються до праці, зокрема у

652 ЖК IV, Ст. 99(1).

653 ЖК IV, Ст. 99(2) та (3).

654 ЖК IV, Ст. 99(4).

655 ЖК IV, Ст. 100; ЗМГП, Норма 92.

656 ЖК IV, Ст. 95(1); ЗМГП, Норма 95.

657 ЖК IV, Ст. 95(3).

складі трудових загонів, держава, що здійснює затримання, залишається повністю відповідальною за всі умови праці, медичну допомогу, виплату заробітної плати та забезпечення виплати компенсації за нещасні випадки на виробництві та захворювання. Стандарти, що застосовуються з цього боку, повинні відповідати національному законодавству, нормам і практиці, а також не повинні поступатись тим, що застосовуються до аналогічних робіт, котрі виконуються не інтернованими особами.⁶⁵⁸

Особисте майно та фінансові ресурси

Держава, що здійснює затримання, повинна забезпечувати всіх інтернованих осіб регулярними виплатами, достатніми для придбання товарів та виробів, таких як тютюн та гігієнічні засоби.⁶⁵⁹ Крім того, з урахуванням заборони на необґрунтовану дискримінацію серед захищених осіб,⁶⁶⁰ інтернованим особам має бути дозволено отримувати виплати від держави свого походження чи приналежності, держави-покровительки, будь-яких організацій, що надають їм допомогу, або їхніх сімей, а також доходи від їхнього майна відповідно до законодавства держави, що здійснює затримання.⁶⁶¹ Вони також повинні мати можливість надсилати гроші своїм сім'ям або іншим утриманцям.⁶⁶² Коли осіб інтернують, гроші, що перевищують їхні щоденні потреби, а також інші цінності та предмети, котрі знаходяться у їхній власності, можуть вилучатися у них належним чином. Особам видається детальна розписка, а кошти повинні бути зараховані на їхні особисті рахунки чи зберігатися разом з вилученими предметами до моменту звільнення вказаних осіб.⁶⁶³ Тим не менш, інтерновані особи повинні мати дозвіл на володіння певною сумою для здійснення покупок додатково до забезпечення, яке надає держава, що затримує.⁶⁶⁴ Інтернованим особам також необхідно дозволити зберігати предмети особистого користування або ті, що мають особисту цінність,⁶⁶⁵ а також документи, що посвідчують особу.⁶⁶⁶

658 ЖК IV, Статті 95(4) та 96.

659 ЖК IV, Ст. 98 (1).

660 ЖК IV, Ст. 27(3); ЗМП, Норма 88.

661 ЖК IV, Ст. 98(2).

662 ЖК IV, Ст. 98(3).

663 ЖК IV, Ст. 97(1), (2) та (5); ЗМП, Норма 122.

664 ЖК IV, Ст. 97(7).

665 ЖК IV, Ст. 97(1) та (3); ЗМП, Норма 122.

666 ЖК IV, Ст. 97(6).

(г) Зв'язок із зовнішнім світом

Передача інформації

На початку кожного міжнародного збройного конфлікту кожна сторона повинна створити офіційне інформаційне бюро, відповідальне за надання відповідей на всі запити стосовно захищених осіб під її владою та за передачу в найкоротший термін необхідної інформації державам їхнього громадянства чи місця проживання через державу-покровительку та Центральну агенцію з розшуку МКЧХ.⁶⁶⁷ У випадках, коли передача інформації може зашкодити конкретній захищеній особі або її родичам, ця інформація може передаватися лише Центральній агенції з розшуку разом із поясненнями конкретних обставин справи.⁶⁶⁸ Обов'язок щодо інформування охоплює всіх захищених осіб, які утримуються під вартою більше двох тижнів, – тих, кому надано житло або щодо яких здійснюється інтернування, і передбачає інформування про такі зміни, як переведення, звільнення, репатріація, втеча, надходження до лікарні, народження та смерть.⁶⁶⁹ Передана інформація повинна містити всі елементи, необхідні для ідентифікації і визначення місцезнаходження інтернованих осіб, а також інформування їхніх сімей.⁶⁷⁰

Здійснення цивільної правоздатності

Під час інтернування захищені особи зберігають повну цивільну правоздатність і можуть користуватися всіма правами, сумісними з їхнім поточним статусом та чинним законодавством.⁶⁷¹ Зокрема, вони повинні мати можливість управляти своїм майном,⁶⁷² надсилати та отримувати юридичні документи⁶⁷³ і радитися з адвокатом, коли це необхідно.⁶⁷⁴ З урахуванням законодавчих обмежень, держава, що здійснює затримання, також повинна вжити всіх заходів для того, щоб захищені особи не зазнали збитків у зв'язку з їхнім інтернуванням під час підготовки та проведення судочинства, стороною якого вони можуть бути, або під час виконання будь-якого судового рішення.⁶⁷⁵

667 ЖК IV, Статті 136(1) та 137(1). Див. також ЖК IV, Ст. 43(2); ЗМГП, Норми 105 та 123.

668 ЖК IV, Ст. 137(2).

669 ЖК IV, Ст. 136(2).

670 ЖК IV, Ст. 138.

671 ЖК IV, Ст. 80.

672 ЖК IV, Ст. 114.

673 ЖК IV, Ст. 113(1).

674 ЖК IV, Ст. 113(2).

675 ЖК IV, Ст. 115.

P. Barras/ICRC

В'язниця Кересат, Папуа-Нова Гвінея, 2012 р. Співробітники МКЧХ і Товариства Червоного Хреста Папуа-Нової Гвінеї пояснюють особам, яких утримують під вартою, як заповнити послання Червоного Хреста, що направляється їхнім сім'ям.

Листування, відправлення посилок та прийом відвідувачів

Негайно після інтернування, але не пізніше ніж через тиждень після прибуття або переїзду до місця інтернування або лікарні, кожній інтернованій особі повинна надаватися можливість надіслати картку про інтернування своїй сім'ї та Центральній агенції з розшуку з метою інформування їх про власне затримання, адресу та стан здоров'я.⁶⁷⁶ Протягом всього періоду інтернування захищені особи мають право надсилати та отримувати кореспонденцію, що може підлягати цензурі, а також одержувати індивідуальні та колективні відправлення відповідно до стандартів, що, фактично, збігаються з тими, що застосовуються до військовополонених.⁶⁷⁷ Проте, на відміну від військовополонених, інтернованим особам також дозволяється приймати відвідувачів, особливо близьких родичів, регулярно й набагато частіше.⁶⁷⁸ У невідкладних випадках, таких як смерть або серйозна хвороба родичів, інтернованим особам навіть дозволяється відвідувати свої помешкання.⁶⁷⁹

676 ЖК IV, Ст. 106; ЗМПП, Норми 105 та 125.

677 ЖК IV, Статті 107–113; ЗМПП, Норма 125. Див. також Розділ II.3.г.

678 ЖК IV, Ст. 116(1); ЗМПП, Норма 126.

679 ЖК IV, Ст. 116(2).

Доступ для представників держави-покровительки та МКЧХ

Як і у випадку з військовополоненими, представникам держави-покровительки та делегатам МКЧХ слід дозволити відвідувати всі місця, де захищені особи інтернуються.⁶⁸⁰ Вони повинні мати дозвіл на проведення опитування інтернованих осіб, у разі необхідності, за участі перекладача,⁶⁸¹ а також вільно обирати місця, котрі вони бажають відвідати.⁶⁸² Тривалість та частота цих візитів не може бути обмежена, а візити не можуть бути заборонені, крім як із причин нагальної військової необхідності, але і в цьому випадку – лише як винятковий та тимчасовий захід.⁶⁸³ Перед візитами імена делегатів МКЧХ повинні бути подані на затвердження держави, що здійснює затримання.⁶⁸⁴

(д) Відступ від зобов'язань за Статтею 5 Четвертої Женевської конвенції

Як правило, захист, передбачений МПП, не може бути скасовано, якщо договором чітко не передбачено протилежне. Четверта Женевська конвенція містить важливе застереження про скасування його дії у випадках, коли захищена особа обґрунтовано підозрюється у шпигунстві, або займається шпигунством,⁶⁸⁵ підривної діяльності⁶⁸⁶ або здійсненні інших дій, ворожих стосовно держави, що здійснює затримання. На окупованій території такі особи можуть бути позбавлені свого «права на зв'язок», «у тих випадках, коли цього вимагають настійні міркування воєнної безпеки»,⁶⁸⁷ тоді як на власній території сторони, що воює, вони можуть бути позбавлені «права заявляти про права й переваги, що надає ця Конвенція, через те, що, якби вони виконувалися на користь такої особи, то вважалися б такими, що завдають шкоди безпеці такої держави»⁶⁸⁸.

Хоча сформульоване досить широко це положення не забезпечує державу, що здійснює затримання, необмеженим правом на відступ від зобов'язань. По-перше, застереження у відповідному положенні конвенції вказує на те, що основні гарантії гуманного поводження та справедливого і належного судового розгляду МПП не допускають відступу за жодних обста-

680 ЖК IV, Ст. 143(1); ЗМПП, Норма 124.

681 ЖК IV, Ст. 143(2).

682 ЖК IV, Ст. 143(4).

683 ЖК IV, Ст. 143(3).

684 ЖК IV, Ст. 143(5).

685 Визначення терміну «шпигун» див. у Гаазькому положенні, Ст. 29, у поєднанні з ДП I, Ст. 46.

686 Визначення терміну «саботаж» див. J.S. Pictet (ed.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention, op. cit.* (note 387), p. 57.

687 ЖК IV, Ст. 5(2).

688 ЖК IV, Ст. 5(1).

вин.⁶⁸⁹ По-друге, ті права та привілеї захищеної особи, про які йдеться в цьому пункті й котрі допускають відступ, потрібно відрізнити від взаємних зобов'язань сторін, що воюють, які не допускають відступу. Зокрема, не можна відступити від зобов'язання держави, що здійснює затримання, щодо надання інформації про кожну інтерновану особу державі її походження або, принаймні, Центральній агенції з розшуку.⁶⁹⁰ По-третє, у випадку з окупованими територіями можливість відступу вже обмежується індивідуальним правом на зв'язок окремих захищених осіб, затриманих як шпигунів.⁶⁹¹ Крім того, навіть особам, підозрюваним у шпигунстві, повинен бути наданий доступ до кваліфікованого адвоката з метою їх захисту в кримінальних справах як на території власної держави, так і на окупованій території.⁶⁹² Отже, важко зрозуміти, дія яких індивідуальних прав та привілеїв може бути призупинена з міркувань безпеки, без серйозних порушень абсолютних прав на гуманне поводження та справедливий судовий розгляд. По-четверте, вказаний пункт передбачає, що будь-який відступ від зобов'язань припиняється «в якомога найкоротший термін, сумісний з безпекою держави або, у відповідному випадку, держави-окупанта»⁶⁹³.

У підсумку, хоча одиночне ув'язнення підозрюваних у шпигунстві, а також тимчасове призупинення дії їхнього права на спілкування із зовнішнім світом через кореспонденцію чи візити може бути необхідним та обґрунтованим, такі заходи не можуть перевищувати обсяг, абсолютно необхідний для підтримання безпеки держави, що здійснює затримання, як за сферою застосування, так і за тривалістю.⁶⁹⁴ Крім того, саме формулювання положення про відступ, особливо ті застереження, що гарантують гуманне поводження та справедливий і належний судовий розгляд, а також постійне зобов'язання держави, що здійснює затримання, щодо надання інформації про кожну інтерновану особу, ефективно гарантують, що це положення не може бути використане для формального виправдання будь-якої форми таємного утримання під вартою, жорстокого поводження або спрощеного судочинства.

(е) Відносини з владою

Клопотання, скарги та комітети інтернованих осіб

Інтерновані особи мають необмежене право подавати клопотання та скарги до органів держави, що здійснює затримання, або державі-по-

689 Див. також ДП I., Ст. 75(1), (2), (3) та (4); ЗМГП, Норми 87 та 100, та коментар до Норми 107.

690 Див. Розділ III.2.г.

691 ЖК IV, Ст. 5(2); ДП I, Ст. 45(3).

692 ЖК IV, Статті 72(1) та (2), та 126; ДП I, Ст. 75(4)(а).

693 ЖК IV, Ст. 5(3).

694 J.S. Pictet (ed.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention*, op. cit. (note 387), p. 56.

кровительці щодо умов їхнього інтернування.⁶⁹⁵ Їхні інтереси представляються в органах держави, що здійснює затримання, держави-покровительки, МКЧХ та інших відповідних організаціях через комітет інтернованих осіб, котрий вільно обирається самими інтернованими особами та затверджується органами держави, що здійснює затримання.⁶⁹⁶ Комітети інтернованих осіб можуть надсилати періодичні доповіді про ситуацію та потреби в місцях інтернування держави-покровительці,⁶⁹⁷ а держава, що здійснює затримання, повинна надати їм час, засоби та свободу пересування, необхідні для виконання своїх обов'язків у вигляді інспектування, представництва та спілкування.⁶⁹⁸

Дисциплінарні та судові органи влади

У межах МГП інтерновані особи підкоряються законам, що діють на території їх затримання.⁶⁹⁹ Проте, певною мірою, інтерновані особи користуються привілеями. Наприклад, Четверта Женевська конвенція передбачає, що під час встановлення покарання за правопорушення, вчинене інтернованою особою, судові органи чи органи влади повинні брати до уваги, що підсудний не є громадянином держави, що здійснює затримання, і що «вони вільні зменшити покарання, приписане для цього правопорушення, у якому обвинувачується інтернований».⁷⁰⁰ Держава, що здійснює затримання, також повинна повідомити комітет інтернованих осіб про будь-який судовий розгляд, розпочатий проти будь-якої інтернованої особи, та про його результати.⁷⁰¹

Дисциплінарні процедури

Судові гарантії та норми, що регулюють накладання кримінальних санкцій на інтернованих осіб, є такими ж, як і ті, що надаються захищеним особам, які не є інтернованими.⁷⁰² Що стосується дисциплінарних процедур, то інтернованим особам надається ціла низка судових гарантій, перелічених у Четвертій Женевській конвенції.⁷⁰³ Командир місця інтернування повинен вести книгу обліку дисциплінарних пока-

695 ЖК IV, Ст. 101.

696 ЖК IV, Статті 102 та 103.

697 ЖК IV, Ст. 101(4).

698 ЖК IV, Ст. 104.

699 ЖК IV, Ст. 117(1).

700 ЖК IV, Ст. 118(1).

701 ЖК IV, Ст. 118(5).

702 Див. Главу 6.I.1.

703 ЖК IV, Статті 117(3), 123(2) та 124(1).

рань, яка повинна бути відкритою для перевірки представниками держави-покровительки.⁷⁰⁴

Заборона жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, покарання

Будь-яка інтернована особа, засуджена за дисциплінарне чи кримінальне правопорушення, залишається під захистом МГП і навіть відносно вибору та виконання покарання. Найголовніше, дисциплінарні покарання в жодному разі не можуть бути нелюдськими, жорстокими чи небезпечними для здоров'я інтернованих осіб,⁷⁰⁵ а колективні покарання за дії окремих осіб,⁷⁰⁶ тілесні покарання,⁷⁰⁷ позбавлення волі у приміщеннях без денного світла, і, загалом, всі форми жорстокості забороняються без винятку.⁷⁰⁸ Нарешті, ставлення до інтернованих осіб, які відбували дисциплінарні чи судові покарання, має бути таким самим, як і до інших інтернованих осіб.⁷⁰⁹

(є) Переміщення інтернованих осіб

Взагалі, держава, що здійснює затримання, може законно переміщати інтернованих осіб з одного місця інтернування в інше як на території, що перебуває під її контролем, так і до іншої держави, яка має бажання і можливість забезпечити інтернованим особам захист, на який вони мають право згідно з МГП. Ця можливість має два важливих обмеження. По-перше, захищені особи не можуть бути переміщені або депортовані з окупованої території.⁷¹⁰ По-друге, принцип *неприпустимості примусового повернення* стосується всіх видів переміщення чи депортації.⁷¹¹ Коли інтерновані особи законно переміщуються до іншої держави, відповідальність за їхній захист передається державі перебування на той період, поки вони знаходяться під її опікою. Однак, якщо ця держава не виконує свої зобов'язання за МГП у будь-яких важливих аспектах, первинна держава, що здійснила затримання, повинна вжити ефективних заходів для виправлення ситуації або забезпечити повернення відповідних інтернованих осіб під свою юрисдикцію.⁷¹² Будь-яке переміщення інтернованих осіб повинно здійснюватися гуманно і в умовах,

704 ЖК IV, Ст. 123(5).

705 ЖК IV, Ст. 119(2); ЗМГП, Норма 90.

706 ЖК IV, Ст. 33; ЗМГП, Норма 103.

707 ЖК IV, Ст. 32; ЗМГП, Норма 91.

708 ЖК IV, Ст. 118(2); ЗМГП, Норма 90.

709 ЖК IV, Ст. 118(3).

710 ЖК IV, Ст. 49; ЗМГП, Норма 129 А. Див. Главу 6.III.2.в.

711 ЖК IV, Ст. 45(4). Див. Главу 6.II.2.

712 ЖК IV, Ст. 45(3).

щонайменше рівних тим, що застосовуються до збройних сил держави, що здійснює затримання, під час їх передислокації. Зокрема, інтерновані особи повинні забезпечуватись відповідними транспортними засобами, необхідною їжею, водою, одягом та медичною допомогою. Крім того, необхідно вживати відповідних запобіжних заходів, щоб гарантувати безпеку захищених осіб.⁷¹³

3. Кримінальне судочинство та тримання під вартою

Поряд з інтернуванням як запобіжним заходом, сторони міжнародного збройного конфлікту повинні створити систему для розслідування кримінальних правопорушень, здійснених захищеними особами, їх судового розгляду та покарання як на окупованій території, так і в межах їх національних кордонів. Звичайно, захищені особи, які були затримані, як і раніше користуються загальним захистом, передбаченим Четвертою Женевською конвенцією, особливо в контексті того, що стосується гуманного поводження.

Судові гарантії

Четверта Женевська конвенція та Додатковий протокол I формулюють основні гарантії справедливого судового розгляду для переслідування та покарання за злочини, пов'язані зі збройним конфліктом.⁷¹⁴ Ці гарантії вважаються такими, що мають загальноприйнятий характер як у міжнародних, так і в неміжнародних збройних конфліктах.⁷¹⁵ Процесуально будь-який обвинувачений у кримінальному правопорушенні, пов'язаному зі збройним конфліктом, повинен вважатися невинним, доки його вина не буде доведена у відповідності з законом.⁷¹⁶ Його слід негайно проінформувати про обвинувачення, висунуті проти нього, і йому повинні бути надані всі засоби та права, необхідні для підготовки та здійснення захисту.⁷¹⁷ Зокрема, він має право бути присутнім на судовому засіданні щодо його справи⁷¹⁸ та мати дозвіл опитувати свідків.⁷¹⁹ Ніхто не може бути засуджений за правопорушення інакше, ніж на підставі «індивідуальної кримінальної відповідальності»,⁷²⁰ і ніхто не може бути примушений свідчити проти себе чи визнавати свою прови-

713 ЖК IV, Ст. 127.

714 ЖК IV, Ст. 71–76 і 126; ДП I, Ст. 75(4).

715 ЗМГП, Норма 100 і коментар.

716 ДП I, Ст. 75(4)(d); ЗМГП, Норма 100.

717 ЖК IV, Ст. 71(2) та 72; ДП I, Ст. 75(4)(a); ЗМГП, Норма 100.

718 ДП I, Ст. 75(4)(d); ЗМГП, Норма 100.

719 ЖК IV, Ст. 72; ДП I, Ст. 75(4)(e); ЗМГП, Норма 100.

720 ДП I, Ст. 75(4)(b); ЗМГП, Норма 102.

ну.⁷²¹ Ніхто не може зазнавати переслідувань у судовому порядку або бути покараним більше одного разу за той самий злочин,⁷²² або за дії чи бездіяльність, що не були кримінальним правопорушенням на момент вчинення.⁷²³ Окрім того, не може накладатися більш жорстке покарання, ніж те, що було встановлено на момент правопорушення, але до правопорушників повинні застосовуватись зміни в законодавстві, що передбачають можливість накладення більш легкого покарання, ніж було встановлено на момент скоєння правопорушення.⁷²⁴ Четверта Женевська конвенція та Додатковий протокол I містять конкретні положення про смертну кару; Додатковий протокол I накладає особливі обмеження щодо вагітних жінок та матерів маленьких дітей, а також дітей віком до 18 років щодо цього.⁷²⁵ І, нарешті, кожна особа, яка засуджена за правопорушення, повинна бути проінформована про судові та інші засоби правового захисту, що можуть бути їй надані,⁷²⁶ і має право на те, щоби їй вирок було проголошено публічно.⁷²⁷ Взагалі, представники держави-покровительки мають право брати участь у судовому розгляді будь-якої особи, захист якої вони здійснюють. Проведення закритих слухань може відбутися як виняток і лише з міркувань безпеки.⁷²⁸

Умови утримання під вартою

За військової окупації захищені особи, які обвинувачуються у вчиненні злочинів, повинні бути затримані, і якщо їх буде визнано винними, повинні відбувати покарання на території окупованої держави.⁷²⁹ Оскільки вони часто скоюють злочини з патріотичних мотивів, вони, наскільки це можливо, повинні утримуватися окремо від інших осіб під вартою.⁷³⁰ У разі затримання захищених осіб, жінки повинні перебувати в окремих від чоловіків приміщеннях під безпосереднім наглядом інших жінок.⁷³¹ За таким самим принципом діти, котрі утримуються під вартою з причин, які пов'язані зі збройним конфліктом, мають перебувати окремо від дорослих,⁷³² водночас, вони повинні зазнавати такого

721 ДП I, Ст. 75(4)(е); ЗМПП, Норма 100.

722 ДП I, Ст. 75(4)(ж); ЗМПП, Норма 100.

723 ДП I, Ст. 75(4)(в); ЗМПП, Норма 101.

724 ДП I, Ст. 75(4)(в); ЗМПП, Норма 101.

725 ЖК IV, Ст. 75; ДП I, Статті 76(2) та (3), та 77(5); ЗМПП, Норма 134.

726 ЖК IV, Ст. 73; ДП I, Ст. 75(4)(і); ЗМПП, Норма 100.

727 ДП I, Ст. 75(4)(з); ЗМПП, Норма 100.

728 ЖК IV, Статті 71(2) та 74; ЗМПП, Норма 100.

729 ЖК IV, Ст. 76(1).

730 ЖК IV, Ст. 76(1).

731 ЖК IV, Ст. 76(4); ДП I, Ст. 75(5); ЗМПП, Норма 119.

732 ДП I, Ст. 77(4); ЗМПП, Норма 120.

поводження, що відповідає їхньому віку.⁷³³ Для всіх захищених осіб мають бути передбачені умови утримання під вартою, які, щонайменше, відповідають умовам, встановленим в інших тюрмах на певній території. У будь-якому випадку, вони повинні отримувати продукти харчування, мати достатній рівень гігієни та медичної допомоги, необхідні для забезпечення відповідного рівня їхнього здоров'я,⁷³⁴ вони повинні мати дозвіл отримувати духовну допомогу,⁷³⁵ а також щонайменше одну індивідуальну посылку допомоги на місяць.⁷³⁶ Захищені особи, які знаходяться під вартою, мають те саме право, що й інтерновані особи щодо здійснення візитів делегатами держави-покровительки та МКЧХ.⁷³⁷

Завершення тримання під вартою

Після завершення окупації захищені особи, звинувачені у правопорушеннях або засуджені судовими органами на окупованій території, повинні бути передані з відповідними записами органам влади визволеної території.⁷³⁸ Захищені особи, затримані у зв'язку з кримінальними правопорушеннями на території держави-сторони конфлікту, можуть просити про залишення такої території одразу після їхнього звільнення.⁷³⁹ У будь-якому разі, захищені особи, які затримані та очікують судового розгляду чи відбувають покарання за кримінальне правопорушення, продовжують користуватися захистом Четвертої Женевської конвенції до остаточного звільнення, репатріації або повернення до місця проживання, навіть після закінчення збройного конфлікту.⁷⁴⁰ Особи, яких тримають під вартою з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, не маючи права на спеціальний захист відповідно до положень Женевських конвенцій, наприклад громадяни держави, що здійснює затримання, які могли б співпрацювати з супротивником, також користуються основними гарантіями МПП щодо гуманного поводження та справедливого судового розгляду до остаточного звільнення, репатріації чи повернення.⁷⁴¹

733 ЖК IV, Ст. 76(5).

734 ЖК IV, Ст. 76(1) та (2); ЗМПП, Норма 118.

735 ЖК IV, Ст. 76(3).

736 ЖК IV, Ст. 76(7).

737 ЖК IV, ст. 76(6); ЗМПП, Норма 124.

738 ЖК IV, Ст. 77.

739 ЖК IV, Ст. 37(2).

740 ЖК IV, Ст. 6(4).

741 ДП I, Ст. 75(6); ЗМПП, Норма 87.

Дізнатися більше (Інтернування та затримання цивільних осіб)⁷⁴²

- Cordula Droege, “Transfer of detainees: Legal framework, *non-refoulement* and contemporary challenges,” IRRС, Vol. 90, No. 871, September 2009, pp. 669–701. Також російською мовою: Дрёге, Кордула. Передача задержанных лиц: юридические основания, принцип невыдворения (*non-refoulement*) и современные вызовы // МЖКК. 2009. Т. 90. № 871, сентябрь. С. 259–304.
- Jelena Pejic, “Procedural principles and safeguards for internment/administrative detention in armed conflict and other situations of violence,” IRRС, Vol. 87, No. 858, June 2005, pp. 375–391. Також російською мовою: Пеич, Елена. Соблюдение процессуальных принципов и гарантий в случае интернирования или административного содержания под стражей в период вооруженного конфликта или в других ситуациях насилия // МЖКК. 2005. № 858, июнь. С. 183–208.
- Ryan Goodman, “The detention of civilians in armed conflicts,” *American Journal of International Law*, Vol. 103, No. 1, January 2009, pp. 48–74.
- Ministry of Foreign Affairs of Denmark, “The Copenhagen Process on the handling of detainees in international military operations,” *Revue de droit militaire et de droit de la guerre*, Vol. 3–4, No. 46, 2007, pp. 363–392.

Як закон захищає під час війни?

- Справа № 121, Бангладеш/Індія/Пакистан, Договір 1974 року (російською мовою Справа № 105).
- Справа № 130, Методи допиту, що використовуються проти затриманих палестинців.
- Справа № 162, Еритрея/Ефіопія, Рішення щодо інтернованого цивільного населення та цивільної власності.
- Справа, ЄСПЛ, *Аль-Джеда проти Великобританії* (доступно лише в Інтернеті).

742 Усі документи МКЧХ доступні за посиланням: www.icrc.org

IV. ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У КОНТЕКСТІ НЕМІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

1. Відсутність статусу та привілею

У контексті МГП, що регулює міжнародні збройні конфлікти, застосовуються терміни «цивільна особа», «збройні сили», «опозиційні збройні сили» та «організовані збройні групи», але відмінність між цими категоріями людей проводиться насамперед для цілей ведення бойових дій, що не має жодних наслідків для прав та поведження з тими, хто позбавлений волі.⁷⁴³ Це означає, що норми МГП, які регулюють захист осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із міжнародними збройними конфліктами, однаково застосовні до всіх захоплених, затриманих або інтернованих осіб, незалежно від їхнього статусу або участі у бойових діях і незалежно від того, чи утримуються вони державою, чи суб'єктом, що не є державним утворенням.⁷⁴⁴

Це також означає, що під час міжнародних збройних конфліктів МГП не надає привілею комбатанта, який би надавав імунітет від переслідування за законні військові дії. Отже, будь-яка особа, яка брала безпосередню участь у бойових діях у міжнародному збройному конфлікті, несе повну відповідальність згідно з чинним національним законодавством. Зазвичай, будь-яка шкода, завдана урядовими збройними силами та поліцією відповідно до МГП, за національним законодавством буде виправдана як законний акт держави, тоді як будь-яка шкода, заподіяна недержавними збройними групами та цивільними особами, які надають їм підтримку, загалом стане причиною для судового переслідування відповідно до стандартних положень національного законодавства. МГП просто рекомендує, щоби після закінчення бойових дій влада «прагнула надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті, та особам, позбавленим волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом» за винятком осіб, підозрюваних, обвинувачених або засуджених за скоєння воєнних злочинів.⁷⁴⁵

2. Поводження, умови та процедури

(а) Поводження та умови тримання під вартою або інтернування

Як ми побачили, за умов міжнародного збройного конфлікту спільна стаття 3 та Стаття 4 Додаткового протоколу II містять основні гарантії для всіх осіб, які не беруть або більше не беруть безпосередню участь у бойових діях. Стаття 5 Додаткового протоколу II містить додаткові по-

⁷⁴³ Див. ЖК I–IV, Спільна ст. 3(1); ДП II, Статті 1(1) та 13(1).

⁷⁴⁴ ЖК I–IV, Спільна ст. 3(1); ДП II, Статті 4 та 5; ЗМГП, Норми 87 та 118–128.

⁷⁴⁵ ДП II, Ст. 6(5); ЗМГП, Норма 159.

ложення, спрямовані на забезпечення мінімального стандарту гуманного поводження з особами, які інтерновані або затримані з причин, пов'язаних з міжнародним збройним конфліктом.⁷⁴⁶

Відповідно, тією ж мірою, що й місцеве цивільне населення, затримані та інтерновані особи повинні бути забезпечені продуктами харчування, питною водою, засобами гігієни та медичними послугами, а також повинні бути захищені від погодних умов та небезпек, що виникають у результаті збройного конфлікту.⁷⁴⁷ Поранені та хворі повинні отримувати медичну допомогу, яку потребує їхній стан, без будь-якого розрізнення між ними на підставах інших, ніж їхній стан здоров'я.⁷⁴⁸ Жодна особа, позбавлена волі, не може підлягати медичним процедурам, котрі не є необхідними за її станом здоров'я, або котрі не відповідають загальноприйнятим медичним стандартам.⁷⁴⁹ Затримані та інтерновані особи повинні мати можливість отримувати індивідуальні чи колективні посилки допомоги, здійснювати свої релігійні обряди та отримувати духовну підтримку.⁷⁵⁰ Якщо вони примусово залучені до виконання роботи, їхні умови праці та гарантії повинні бути подібними до тих, якими користується місцеве цивільне населення.⁷⁵¹ Крім того, за винятком випадків, коли сім'ї розміщуються разом, жінки повинні знаходитись у приміщеннях окремо від чоловіків та під безпосереднім наглядом інших жінок.⁷⁵² З урахуванням обмежень, які вважатимуться як необхідні компетентними органами влади, затриманим та інтернованим особам також слід дозволити спілкуватися із зовнішнім світом.⁷⁵³

Місця інтернування та тримання під вартою повинні знаходитися на безпечній відстані від зони бойових дій, і у разі небезпеки, що пов'язана зі збройним конфліктом, затримані особи повинні бути евакуйовані, за умови, що така евакуація може бути здійснена за належних умов безпеки.⁷⁵⁴ Аналогічно, у разі звільнення осіб, позбавлених волі, відповідальні за таке рішення повинні робити все необхідне для їхньої безпеки.⁷⁵⁵

Нарешті, для осіб, чия свобода обмежується такими заходами безпеки, як домашній арешт, заборона на залишення місця проживання або іншими видами нагляду, що не пов'язані з фізичним утриманням під вартою, по-

746 ДП II, Ст. 5(1); ЗМГП, Норма 87.

747 ДП II, Ст. 5(1); ЗМГП, Норма 118.

748 ДП II, Статті 5(1)(а) та 7(2); ЗМГП, Норма 88.

749 ДП II, Ст. 5(2)(д); ЗМГП, Норма 92.

750 ДП II, Ст. 5(1)(г); ЗМГП, Норма 127.

751 ДП II, Ст. 5(1)(д); ЗМГП, Норма 95.

752 ДП II, Ст. 5(2)(а); ЗМГП, Норма 119.

753 ДП II, Ст. 5(2)(б); ЗМГП, Норма 125.

754 ДП II, Ст. 5(2)(в); ЗМГП, Норма 121.

755 ДП II, Ст. 5(4).

винні здійснюватися ті ж самі запобіжні заходи, що приймаються і для затриманих та інтернованих осіб, за винятком, звичайно, положень, що стосуються матеріальних умов їх утримання під вартою.⁷⁵⁶

(б) Судові та процесуальні гарантії

У ситуаціях неміжнародного збройного конфлікту адміністративні та судові процедури разом із визначенням та виконанням санкцій відповідними державними органами, як правило, регулюються національним законодавством. МГП не має на меті замінити такі національні положення; натомість, воно спрямоване на встановлення мінімального стандарту, якого повинні дотримуватися всі сторони конфлікту, включно з організованими збройними групами, незалежно від національного законодавства.

Судові гарантії у кримінальних справах

Спільна стаття 3 забороняє «засуджувати та застосовувати покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, створеним належним чином, з наданням судових гарантій, визнаних цивілізованими націями як необхідні».⁷⁵⁷ Стаття 6 Додаткового протоколу II далі розвиває цю вимогу та формулює найбільш фундаментальні гарантії справедливого судового розгляду для судового переслідування та покарання за злочини, пов'язані з конфліктом.⁷⁵⁸ Відповідно, суди, що розглядають кримінальні справи, повинні забезпечити гарантії незалежності та неупередженості, здійснювати правосуддя в присутності обвинуваченого та дотримуватись принципу презумпції невинуватості, допоки вину не буде доведено за законом. Відповідно до процедурного порядку, обвинувачений повинен бути негайно поінформований про звинувачення проти нього, йому повинні бути надані всі засоби та права, необхідні для підготовки та здійснення його захисту. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину, окрім як на основі індивідуальної кримінальної відповідальності, і ніхто не може бути примушений свідчити проти себе. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якої дії чи бездіяльності, які не були кримінальним правопорушенням на момент їх вчинення, і не може накладатися більше жорстке покарання, ніж те, що було допустимим на момент вчинення вказаного правопорушення. До правопорушників повинні застосовуватись зміни в законодавстві, що передбачають можливість накладення більш легкого покарання, ніж те, що було встановлено на момент скоєння правопорушення.⁷⁵⁹ У жодному разі смертна кара не може

756 ДП II, Ст. 5(3); Y. Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann (eds), Commentary on the Additional Protocols, op. cit. (note 186), para 4595.

757 ЖК I-IV, Спільна ст. 3(1).

758 ДП II, Ст. 6(1).

759 ДП II, Ст. 6(2); ЗМГП, Норма 101.

N. S. Cohen/ICRC

Особи, які утримуються під вартою, повертаються у в'язницю Рубаву в Гісенї (Руанда) після дня роботи, 2014 р.

застосовуватись до осіб, яким не виповнилось 18 років на момент вчинення злочину, а також до вагітних жінок або матерів маленьких дітей.⁷⁶⁰ Будь-яка особа, засуджена за правопорушення, повинна бути поінформована про судові та інші засоби правового захисту, на які вона має право.⁷⁶¹ У цьому контексті також слід зазначити, що надмірно тривалі судові процеси, пов'язані з конфліктом, можуть мати серйозні гуманітарні наслідки для відповідної особи. Вони також матимуть дуже серйозні наслідки для належного функціонування місць утримання: Руанда та Філіппіни є прикладами держав, які нещодавно зазнали впливу внутрішніх збройних конфліктів, де затримки в розгляді судових справ спричинили значні проблеми, пов'язані з перевантаженням місць утримання під вартою.⁷⁶²

Процесуальні гарантії інтернування

Хоча МГП, що регулює міжнародні збройні конфлікти, чітко вказує на можливість інтернування,⁷⁶³ тобто запобіжного тримання під вартою з міркувань безпеки без кримінального обвинувачення, воно все ж таки нечітко регулює процес інтернування. Хоча немає сумнівів, що інтерно-

760 ДП II, Ст. 6(4).

761 ДП II, Ст. 6(3); ЗМГП, Норма 100.

762 Див. «Філіппіни: захист життя та гідності в місцях позбавлення волі», Оперативне оновлення МКЧХ, 3 лютого 2010 р., та «Руанда: ретроспективний інформаційний бюлетень 1995 року», МКЧХ, 26 січня 1996 р.

763 ДП II, Ст. 5.

ваних осіб стосуються загальні положення, що регулюють режим і умови утримання осіб, позбавлених волі в неміжнародних збройних конфліктах, звичаєве МГП не встановлює процесуальних гарантій, наданих інтернованим особам під час процедур, пов'язаних із початком інтернування й переглядом рішення про інтернування. Деякі інструкції можна сформулювати із правил, що застосовуються до інтернування в ситуаціях міжнародного збройного конфлікту. Зрештою, спільна стаття 3 заохочує сторони конфлікту укласти спеціальні угоди, що забезпечують виконання всіх або частини інших положень Конвенцій у неміжнародних збройних конфліктах.⁷⁶⁴ На думку МКЧХ, найважливіші з цих положень у будь-якому випадку отримали звичаєвий характер у неміжнародних збройних конфліктах.⁷⁶⁵ Принаймні в тому об'ємі, в якому вони спрямовані на захист принципів гуманності та вимог суспільної свідомості, про які йдеться в Декларації Мартенса, вони, імовірно, повинні визнаватися обов'язковими також у контексті неміжнародних збройних конфліктів.⁷⁶⁶ Наприклад, було би важко узгодити безстрокове інтернування особи з міркувань безпеки з елементарними міркуваннями гуманності, якщо тільки не існує загроза безпеці, яка виправдовує такий захід, який є об'єктом періодичного перегляду компетентним судом або адміністративним органом. Крім того, коли МГП, що регулює міжнародні збройні конфлікти, розглядає питання інтернування, воно завжди описує його як найсуворіший захід підтримання безпеки, який знаходиться у розпорядженні сторони, що воює, захід, який може застосовуватись лише з нагальних причин безпеки, та підлягає періодичному перегляду.⁷⁶⁷ Отже, можна обґрунтувати висновок про те, що інтернування завжди повинно залишатися тимчасовим та крайнім заходом у неміжнародних збройних конфліктах. Звичайно, коли люди інтерновані урядовою стороною конфлікту, вони користуються захистом у відповідності з правом прав людини та стандартами, розробленими в прецедентній практиці органів, створених на основі договорів щодо прав людини. Отже, як МГП, так і право прав людини доповнюють національне законодавство у регулюванні інтернування та інших форм утримання під вартою в умовах неміжнародного збройного конфлікту.⁷⁶⁸

764 ЖК I–IV, Спільна ст. 3(3).

765 ЗМГП, Норма 99.

766 Більш детальну інформацію про Декларацію Мартенса див. у Главі 1.П.3.

767 ЖК IV, Статті 41(1) та 78(1).

768 Див. Пеич, Елена. Соблюдение процессуальных принципов и гарантий в случае интернирования или административного содержания под стражей в период вооруженного конфликта или в других ситуациях насилия // МЖКК. 2005. № 858, июнь. С. 183–208.

Текстовий блок 8. Процесуальні гарантії у випадку інтернування /адміністративного затримання

У 2005 році МКЧХ ухвалив правову та політичну позицію в документі під назвою «Процесуальні принципи та гарантії у випадку інтернування чи адміністративного тримання під вартою під час збройних конфліктів та інших ситуацій насильства». Цей документ був доданий до звіту МКЧХ, «МПП та виклики сучасних збройних конфліктів», що був представлений на 30-й Міжнародній конференції Червоного Хреста та Червоного Півмісяця в 2007 році; він надає інструкції для делегацій МКЧХ в їх оперативному діалозі з державами та недержавними збройними групами.⁷⁶⁸ У 2011 році ще один звіт МКЧХ під назвою «Посилення правового захисту жертв збройних конфліктів» був представлений на 31-й Міжнародній конференції: в ньому захист осіб, позбавлених волі, зокрема процедурні гарантії інтернування, визначений як один з чотирьох напрямів, котрі слід посилити за допомогою розвитку існуючого МПП.⁷⁶⁹ Під час Конференції було прийнято резолюцію, в якій МКЧХ закликався і далі докладати зусиль в консультуванні з державами та іншими сторонами, «щоб визначити та запропонувати низку варіантів та рекомендацій щодо: (...) забезпечення практичності та актуальності міжнародного гуманітарного права у сфері забезпечення правового захисту всім особам, позбавленим волі внаслідок збройних конфліктів».⁷⁷⁰ Після надання рекомендацій на 32-й Міжнародній конференції в грудні 2015 році МКЧХ було запропоновано продовжувати свою роботу по проведенню консультацій з цього питання з метою досягнення конкретних та реалістичних результатів, хоча вони й не мають юридично обов'язкового характеру.

- Більш детальну інформацію див. у документі “Procedural Principles and Safeguards for Internment/Administrative Detention in Armed Conflict and Other Situations of Violence,” що також доступний за посиланням: <https://www.icrc.org/ru/international-review/religiya>
- Див. також “Detention in non-international armed conflict: The ICRC’s work on strengthening legal protection,” вебсторінка, МКЧХ. Доступ за посиланням: <https://www.icrc.org/eng/what-we-do/other-activities/development-ihl/strengthening-legal-protection-ihl-detention.htm>

769 31-а Міжнародна конференція Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, Женева, проект резолюції та доповіді, «Посилення правового захисту жертв збройних конфліктів», жовтень 2011 року. Доступ за посиланням: <http://www.icrc.org/eng/assets/files/red-cross-crescent-movement/31st-international-conference/31-int-conference-strengthening-legal-protection-11-5-1-1-en.pdf>. (Також російською мовою: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/resolution/31-international-conference-resolution-1-2011.htm>).

770 31-а Міжнародна конференція Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, Женева, 28 листопада – 1 грудня 2011 року, Резолюція 1, «Посилення правового захисту жертв збройних конфліктів», пункт 6. Доступ за посиланням: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/resolution/31-international-conference-resolution-1-2011.htm>. (Також російською мовою: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/resolution/31-international-conference-resolution-1-2011.htm>).

(с) Переміщення затриманих осіб

Для наших цілей термін «переміщення» використовується в максимально широкому сенсі й означає будь-яке переміщення особи з-під контролю однієї сторони, що воює, під контроль іншої держави або іншого органу, незалежно від того, чи перетинає особа міжнародний кордон. Переміщення осіб, позбавлених волі, виникло як одна з визначальних ознак неміжнародних збройних конфліктів протягом останнього десятиліття, особливо там, де йдеться про дії мультинаціональних сил чи екстериторіальні військові операції. Навіть у суто внутрішніх збройних конфліктах таке явище, як приєднання іноземних громадян до збройних груп, збільшило ймовірність того, що держави передаватимуть затриманих, пов'язаних із конфліктом, державам їхнього походження.

Звичайно, з гуманітарних міркувань побоювання щодо того, як потрібно поводитися з затриманими після того, як вони були передані іншому органу влади чи уряду, не є новими. Наприклад, Третя і Четверта Женевські конвенції встановлюють особливі обмеження щодо переміщення осіб до інших держав, а також визначають обов'язки щодо забезпечення відповідного поводження з ними після їхнього переміщення. Крім того, затримані залишаються захищеними за принципом *non-refoulement* (неприпустимості примусового повернення), згідно з яким жодна особа не може бути передана державі чи органу влади, де він або вона можуть опинитися під загрозою катувань або інших форм жорстокого поводження, свавільного позбавлення життя або переслідування через його або її расу, релігію, національність, політичну думку або членство в певній соціальній групі. Принцип *non-refoulement* (неприпустимості примусового повернення) формулюється з деякими відмінностями відповідно до сфери застосування в низці міжнародно-правових документів, включно з МГП, правом біженців, міжнародним правом прав людини та деякими договорами про видачу. Він також є важливим принципом міжнародного звичаєвого права. Договірне МГП, що застосовується в неміжнародних збройних конфліктах, не містить прямого посилання на принцип *non-refoulement* (неприпустимості примусового повернення); але розуміння цього положення як заборони передачі осіб до місць, де, як можна на розумних підставах вважати, вони можуть опинитися під загрозою насильства над життям та особою, такими, як катування та інші форми жорстокого поводження або навіть вбивства, збіглося б із категоричними заборонами, викладеними у спільній статті 3.

- Інформацію про переміщення осіб в ситуаціях міжнародного збройного конфлікту див. у Розділах II.2.(в) (військовополонені) та III.2.(є) (цивільні інтерновані особи) вище.

3. Тримання під вартою недержавними збройними групами

За визначенням, до кожного неміжнародного збройного конфлікту залучена принаймні одна недержавна збройна група. Це означає, що МГП також має регулювати поводження з особами, що утримуються такими групами, та їхній захист.

(а) Розмежування поняття «захоплення в заручники» та інших форм тримання під вартою

На практиці, коли військовослужбовці урядових військ або цивільні особи потрапляють у полон та затримуються недержавними збройними групами, держави часто звинувачують останніх у захопленні заручників – акті, який забороняється спільною статтею 3. Незважаючи на те, що цей опис може бути точним згідно з національним кримінальним законодавством, концепція захоплення в заручники у значенні міжнародного права встановлює набагато більше обмежень. Хоча спільна стаття 3 забороняє захоплення в заручники за будь-яких обставин, визначення відповідного терміну немає в МГП, проте воно є в міжнародному кримінальному праві. Відповідно до нього, під захопленням заручників слід розуміти захоплення або затримання будь-якої особи, незалежно від статусу, у поєднанні з погрозою вбивством, нанесенням ушкоджень або утриманням під вартою, з метою змусити третю сторону вчиняти або утримуватися від вчинення будь-яких дій, що буде очевидною або неочевидною умовою для звільнення (або безпеки) заручника.⁷⁷¹ Саме цей конкретний умисел вирізняє захоплення заручників від інших форм позбавлення волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом.⁷⁷²

(б) Інтерпретація зобов'язань недержавних збройних груп

На законних підставах можна порушити питання про те, наскільки реалістичними можуть бути очікування щодо того, що опозиційні збройні сили або організовані збройні групи будуть забезпечувати передбачений МГП захист захопленим урядовим солдатам та іншим особам, які перебувають під вартою. Зрозуміло, що відповідь значною мірою залежить від обставин кожної справи. У той час як від добре організованої недержавної збройної групи, яка контролює частину території держави протягом тривалого періоду часу, можна очікувати дотримання та виконання своїх зобов'язань за МГП, значно складніше очікувати цього від збройних груп із нестабільною організацією, що діють таємно й без будь-якого суттєвого контролю

771 Римський статут, Ст. 8(2)(a)(viii) та (v)(iii); Міжнародний кримінальний суд, елементи злочинів, воєнний злочин захоплення заручників, Офіційні звіти Асамблеї держав-учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Перше слухання, 3–10 вересня 2002 року. Див. також Міжнародну конвенцію проти захоплення заручників, 17 грудня 1979 року, Ст. 1.

772 ЗМГП, коментар до Норми 96.

над територією або інфраструктурою. Звичайно, основні гарантії гуманного поводження безумовно становлять абсолютні мінімальні стандарти, що повинні бути дотримані усіма бойовиками за будь-яких обставин. Однак з меншою упевненістю можна сподіватися на те, що погано забезпечені і слабоорганізовані недержавні збройні групи можуть дійсно забезпечити особам, які перебувають під вартою, право на надсилання та отримання листів, отримання посилок або регулярне проходження медичних оглядів. Навіть там, де такі групи здійснюють ефективний контроль над частиною території держави, все ще залишаються сумніви щодо того, чи можуть вони взагалі відповідно до права здійснювати законне судочинство згідно з процесуальними вимогами МГП. Найбільш реалістичне сучасне тлумачення права, мабуть, полягає в тому, що недержавні збройні групи повинні забезпечувати основні потреби осіб, затриманих ними, тією ж мірою, що і для цивільного населення, котре перебуває під їхнім контролем, а за відсутності такого контролю – тією ж мірою, що й для своїх учасників групи.⁷⁷³

Дізнатися більше (Окремі питання, що виникають у контексті неміжнародних збройних конфліктів)⁷⁷⁴

- *Burundi: What the ICRC does for detainees during prison visits*, film, ICRC, 2013. Доступ за посиланням: <http://www.youtube.com/watch?v=vz1hhR5u9pA>
- “Expert meeting on procedural safeguards for security detention in non-international armed conflict, Chatham House and International Committee of the Red Cross, London, 22–23 September 2008,” IRRС, Vol. 91, Number 876, December 2009, pp. 859–881.
- Deborah Casalin, “Taking prisoners: Reviewing the international humanitarian law grounds for deprivation of liberty by armed opposition groups,” IRRС, Vol. 93, No. 883, September 2011, pp. 743–757.
- David Tuck, “Detention by armed groups: Overcoming challenges to humanitarian action,” IRRС, Vol. 93, No. 883, September 2011, pp. 759–782.
- John B. Bellinger and Vijay M. Padmanabhan, “Detention operations in contemporary conflicts: Four challenges for the Geneva Conventions and other existing law,” *American Journal of International Law*, Vol. 105, No. 2, April 2011, pp. 201–243.
- Knut Dörmann, “Detention in non-international armed conflicts,” *International Law Studies*, Vol. 88, 2012, pp. 347–366.

⁷⁷³ ДП II, Ст. 5(1)(б); ЗМГП, коментар до Норми 118.

⁷⁷⁴ Усі документи МКЧХ доступні за посиланням: www.icrc.org

Як закон захищає під час війни?

- Документ № 269, Сполучені Штати, Поводження та допит під час затримання.
- Справа № 243, Колумбія, Відповідність Конституції Протоколу II, зокрема питання 7 b) і c) (російською мовою Справа № 207).
- Справа № 260, Афганістан, Кодекс поведінки моджахедів.